

HARK ALL, PAUN PEAL ...

A. T a e l

Miks on mõned mõistatused suulises traditsioonis nii silmapaistvalt populaarsed, et nende kirjapandud variantide hulk küünib sadadesse; et mitmed sellistest on leidnud tee koolilugemikesse ja perioodikasse, sealt taas laema üldsuse hulka? Suurem osa neist otse ehtsal kujul enam ei tsirkuleerigi. Küllap on mingi eriline võlu mitte ainult nende sisus, vaid ka kujunduses, sõnaseades.

Inimese kohta käib kaks populaarset tüüpi: neist "Hark all, paun peal" on kirjeldav mitmelüliline ahel, "Vees ei upu" lühike ümberütlev. Ligemalt vaatleme esimest.

Mõistatuste struktuuri analüüs võimaldab välja tuua eri maakondadele omaseid redaktsioone ja versioone ning lõppkokkuvõttes vaadelda mõistatuste varieerumist tervikuna. Kogusummas jõuamegi ülevaateni folkloori mikrovormis sisalduvast rahva fantaasiarikkusest, teravmeelsusest, tema oskusest valada teadmisi ümbritsevast konkreetsest maailmast kujundi vormi. Koostisosade üksikasjaliku kirjapaneku põhjal on selgitatav kujundite kasutamine mõistatuses, komponentide omavaheline seos ning tingitus üksteisest.

Statistilised andmed viivad järeldusele, et kirjeldava mõistatuse olemuseks on tema koosnemine üksikelementidest, millest osa viivad lahendusele, mõned aga peavad seda varjama. Inimene on lahatud osadeks, neid osi kirjeldatakse loomulikus järjekorras. Tegemist on ahelkompositsiooniga.

Tehnilised andmed. Töös kasutatakse üldtuntud lühendeid tähistmaks maakondi ja kihelkondi, näit.: Vi = Virumaa, Hlj = Haljala, Tt = teadmata päritoluga allikas, Ülejäädud lühendeist

p. = peal;

U. = ühekordselt esinevaid versioone on kaardile kantud samasuguse märgi all;

Ul. = mõnest elemendist on väga palju versioone (näit. VIII tüübis "Hark all, paun peal"). Sel juhul on kaardile märgitud erineva märgiga tuntumad neist, ülejäänud aga ühe märgi all. Mõistatustüübi "Hark all, paun peel" põhielementide I, II, III, IV, V versioone A pole peetud vajalikuks kaardile märkida, sest nende areaal on ühtlane kogu mõistatuse levilal.

d = deminutiiv;

o = siduv sõna on;

O = element puudub;

I = element I versioon A;

Ä = versiooni A sõnade järjestuses on muutused;

→ = esineb puhas käändelõpp, mitte kaassõna, näit. ristil nui (^V);

← = käännete lõpud väljendatakse kaassõna abil, näit. met sa sees põrsad (^{VI} _D).

Märgid → ja ← on kasutusel seetõttu, et statistilise keskmise järgi on esimesel juhul enam kasutatud just kaassõna käändelõpuna ja teisel juhul puha käändelõppu.

Amb-1 = variant, element või versioon esineb Amblas üks kord;

Amb 1 = arv 1 tähistab Amblast üles kirjutatud variandi numbrit.

Mõistatusest üldse. Mõistatusest ütlevad eestlased: "Nii kaua kui teda otsitas, on ta midagi muud, kui ta aga lõi das, siis ei ole ta enam see, mis ta oli" (Põide).

"Mõistatus on vana ja laialt levinud rahvaluule väikežanr, ta on lühike, kergesti meelde jääv ja leviv. Sellega seletub osalt ka mõistatuse suur püsivus" (20, 187). Vanem kirjandus vaatab mõistatust kui valmuka kirjaniku teravmeelseid mõttesähvatusi või kui rahva fantaasia toodet. Kokkulangemisi eri aegadel ja maades selgitatakse elu põhitin-gimuste samasusega (22, 64) - generatio aequivoce.

Esimesena Eesti teadlastest annab mõistatuste definit-siooni F. J. Wiedemann. Tema järgi on mõistatused lühikesed mõistukõnelised kirjeldused, mille abil leiab lahenduse tihti enam peidetud kui arusaadav iseloomustus (29, 63). Ees-ti mõistatuste käsitlemine ja trükis avaldamine sai alguse

XVII sajandil. Esimestena avaldasid mõned mõistatused H. G8-
seken ja J. Hornung eesti keele grammatikais.

"Rahvamõistatused on pildid, võrdlused, lühikesed kirjeldused, mis meelega keeruliseks ja kirjuks tehakse, et asja ennast, mida mõistatuses ära tähendatakse, raske leida oleks," arvab M. Kampmaa (11, 53). E. Laugaste järgi püüab mõistatus äärmiselt lühidas ja piltlikus võnastuee kirjeldada kaudselt (allegooriliselt), kuid tabavalt mõnda olendit, eset, toimingut, tegevust, olukordi, inimese kehaosi, aja-jaotust või midagi muud. Mõistatuste temaatika on mitmekesine (16, 42). V. P. Anikin defineerib mõistatust kui selle objekti või nähtuse mõistukõnelist kujutamist, mida peab ära mõistatama ning mõistatus koosneb kahest osast, küsimusest ja vastusest (32, 91).

Mõistatus on igivana žanr. Vanakreeka müüdis hukkab sfinks inimesi, kes ei suuda lahendada tema mõistatust.

Juba piiblipärimestes Simsonist kõneldakse, et pulmades mõistatati. Vanad roomlased viljelesid mõistatusmängu pidulike sündmuste, näiteks pidusõukide ajal. Mõistatusvõitluste hulka kuuluvad ka Saalomoni ja Seeba kuninganna ning Etiopia ja Egiptuse kuninga vahelised vestlused, millest kirjutas Herodes. Et idamaade valitsejate vahel ka hiljem säilis mõistatuste esitamise komme, sellest kõneleb Friedrich II ja Egiptuse sultani ajalooline kohtumine aastal 1228 (5, 54). Pauly-Vissova viitab rahvalike mõistatuste seosele müütidega. Sfinksi-müüdile sisuliselt lähedane süžee tuleb esile vene böliinades, kus rõhgitakse sellest, et näkineid püüavad vabaks enda poolt vangistatud inimesed, kui need mõistatavad mõistatuse. Iidsusele viitavad mõistatuste sidemed tavadega (32, 95). Pauly-Vissovagi rõhutab mõistatuste seost tant-su ja vanade ballaadidega, sest mõistatused nihutavad esile alati valesid lahendusi ja varjavad õigeid (22, 65). Seega on Pauly-Vissova kõige rohkem silmas pidanud müütilist ja kultuslikku mõistatustes.

Mõistatuste teket seob V. Anikin eufemismidega. Niimoodi sai jäneseast haavikuemand mõistatuses "Kes on haavikuemanda?" Selles väljendub inimeste võitlus enda vastu seisvate tundmatute jõududega, püüde neid jõude ületada kavalusega (31, 56 - 57).

Aristoteles määratles mõistatust kui hästi koostatud metafoori. Küsimus ja vastus on teineteisega orgaaniliselt seotud. Enamikul juhtudest vastus nimetab mingi vahendi või tegevuse, aga küsimus on selle metafooriline väljendus. V. Andkini arvates võis metafoorne mõistatuste keel rikastuda, kasutades teiste rahvaluule žanride metafoore ja metonüümiat (32, 95).

Mõistatuse poeetiline kõlavus ja tema mõju sõltuvad kõigi kujundite valikust, mõistatustes esineb metafoori kõrval epiteete, võrdlusi, parallelismi, metonüümiat, sõnakordust jm. kujundeid, mille ülesandeks on kõita tähelepanu, aktiveerida lahendamist ja säilitada mõistatusi mälus.

Rahvapäraseid kirjeldavaid mõistatusi kasutatakse tänapäeval üldiselt vähe nende kauge etnograafilise sisu tõttu (17, 289).

Mõistatamisoskus oli väga hinnatud, mõistatamine oli arendav ajaviide ja seda tehti seal, kus inimesi rohkem koos viibis - puhkehetkedel või mõistatamist võimaldavatel töödel (ketramine, kudumine). Mõistatusi esitades võisteldi üksteisega lahendamises ja uute ülesannete loomises. Vanemad vahendasid noortele mõistatuste kujul oma teadmisi, õpetasid neid tähele panema esemeid ja nähtusi ning saadud tähelepanekuid kunstilisse vormi valama.

Mõistatamise keelamistest pole palju andmeid, kuid on kardetud näiteks ka mütoloogilistel põhjustel õhtuti mõistatada.

Viimastel aastatel on pööratud märkimisväärset tähelepanu mõistatuste spetsiifilistele iseärasustele, žanritunnustele. Eesmärgiks näib olevat žanride eristamine. Näiteks Robert A. Georges ja Allan Dundes otsivad mõistatustele definitsiooni, kasutades selleks struktuuri analüüsi, ja peavad puudulikeks definitsioone, mis põhinevad ainult sisul ja stiilil (4, 113). Annikki Kalvola-Bregenhøj uurib mõistatuste žanri sisemist struktuuri, püüdes üksikasjaliselt kujutada vormi ja stiili stabiilset struktuuri, mis on mõistatustele omane (11, 178 - 197). Eesmärk on välja selgitada, millised seadused juhivad loovat kujutlust mõistatuste tekkel.

A. Dundes määratleb mõistatuste žanri analüüsitasandid. Esimene on formaalne e. struktuuritasand, teine on sisuta-

eand, kolmas lingvistiline tasand, mis on täiesti keelest sõltuv, kaasa arvatud riim, assonants, alliteratsioon, onomatopoeetilised võtted ja teised stiilivahendid. Seda võib nimetada ka tekstitasandiks, eristamaks seda struktuuritasandist (1, 36).

Annikki Kaivola-Bregenhøj arvab, et mõistatused moodustavad kindlaksmääratud (fikseeritud) vormide žanri ja nende lingvistilised e. tekstielemendid on sageli seotud mõistatuste struktuuriga (9, 179).

Mõistatama asumisel esitati ülesandeid ikka kõigepealt inimesest ja tema kehast, järgnesid mõistatused maja ja seal sisalduvate asjade ning seejärel looduse kohta. Peatähelepanu on siin nii ülesannetel kui ka vastustel.

Tõsi on kirjutatud vaid eesti mõistatustüübi põhjal. Välissuhteid ei käsitleta, kuigi nad on olemas ja neil on suur tähtsus.²

Ülevaate eesti mõistatuste käsitlemisest andis V. Mets-tek (20).

² E. Laugaste käsikirjalises uurimuses (35, 103 - 104) tuuakse järgmine näide. "Et rahvusvaheliste suhete aspekt näib viljakas, selleks mõned paralleelid saksa rahvaloomingu repertuaarist. Mõistatustüübile "Hark all, paun peal" leidub vasteid rohkem kui ühes versioonis. Üks selliseid:

Zwei Platten, zwei Säulen,
ein Kasten, eine Mühl,
zwei Ringe, zwei Lichter
und obendran a Wald,
geht spazieren jung und alt.

(Der Mensch: Püsse, Beine, Rumpf, Arme, Augenhöhlen,
Augen, Haare mit Läusen) lk. 214.

Veski puhul vt. var. D (Bisen, 5).

Või teine:

Uf zween Stempel steht e Bauchbitt,
uf de Bauchbitt do steht e Mahlmih un e Plappermihl un
uwe druf is e willer Wald. (Der Mensch) lk. 218.

On teistsigi paralleele, millele mutatis mutandis vasteid ka meil:

Wie schreibt man "gefrorenes Wasser" mit drei Buchsta-
ben? (Eis.)

Õesti rahvaluules leidub hiline koolitarkusele baseeruv mõistatus:

Kirjuta elav hiirelõks nelja tähega! (Kass)

Sonade tähegdusvarjundite arvestamisele on üles ehitatud järgmine mõistatus:

Bin Müller hat acht Säcke. Auf jedem sitzt eine Katze
mit sieben Jungen. Wieviel Püsse sind in der Mühle?

(Zwei, des Müllers; die Katzen haben Tätzen.)

U. Bentzien, Rat zu, was ist das. Rostock, 1976."

1. Mõistatustüüp "Hark all, paun peal"

Mõistatuse "Hark all, paun peal" põhivariant koosneb kuuest elemendist: hark all (I), paun peal (II), pauna peal rist (III), risti peal nupp (IV), nupu peal mets (V), metsas sead (VI). Sellest tüübist on 745 varianti. Üleskirjutuste suur arv kõneleb teksti tuntusest. Levinud on see kõige tihedamalt Lõuna-Eestis. Rohkem kirjapanekuid on Viljandi-, Tartu- ja Setumaalt, kihelkonniti Tarvastust, Palamusest, Otepäält. Põhja-Eestias on variantiderikkad Jõhvi, Haljala, Kuusalu kihelkond ja Tallinn. Kõllalt tihedalt on variante Saaremaalt. Väiksematelt saartelt (Kihnu, Vormsi, Muhu) on vaid paar teksti, osal saartest puudub mõistatustüüp hoopis. Hõredamalt esineb mõistatus Tallinnast lääne poole suundudes. Esindamata on aga Viru-Nigula, Harju-Jaani, Püha, Jaani ja Ruhnu. Levikupilti kipub segama asjaolu, et mõistatust on korduvalt trükitud kooliõpikuis, mille kaudu on tekst õpilaste hulgas laiemalt käibele läinud. Sellele viitavad mitmed tekstid Palamusest, Pagari algkoolist ja Jõhvist.

1732. aastal avaldas mõistatuse Anton Thor Helle kujul "Hark all, hargi p. paun, pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. mets, metsas elavad elajad" (inimene) (27, 362). Varasemas trükisõnas on sama mõistatustüüp ilmunud A. W. Hupele (6, 170), Fr. W. Willmanni (30, 164), E. Lõnnroti (18, 150), F. J. Wiedemanni (29, 263) ja O. Kallase (10, 126) teostes. F. J. Wiedemann avaldas kaks varianti: 1. "Hark all, paun peal, pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. mets, metsas sead, laia lakiga poiss ajab sead metsast välja" (inimene ja pehhari); 2. "Hark all, hargi p. paun, pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. mets, metsas elavad elajad" (inimene).

Olles tutvunud mõistatuste vormiga, leiab Wiedemann, et see on sarnane ida-soome mõistatusele. Ta järeldab sellest, et suurem osa eesti mõistatusest on pärit ajast, millal eestlased oma praeguste kaugete hõimudega koos elasid. Mõistatuste vanusest annavad tunnistust ka mõned neis esinevad praegusele keskmisele põlvkonnale tundmatud või vähetuntud sõnad. Mõistatused on säilinud endistena tänu oma vormile. Ka lahendused võivad teiseneda või päris kaduda. Sisult on

mõistatus enamasti tabav ja väinukas, vahel küllaltki järe-
me, kuigi niilbetena näivad mõistatused ei tarvitse alati
niilbusi tähendada (29, 261 - 265). Mõistatuste objektiks on
talupojale lähedaste mõistata ring (ader, äke, sõel jne.),
elukord koos inimesega, tema kahaosade ja omadustega. Mõis-
tatama asumisel lähtuti ülesannete andmisel ikka inimesest
ja talle lähedastest asjadest, ilmselt viitab seegi asjaolu-
le, et uuritav mõistatustüüp on küllalt vana.

Spetsiaalseis mõistatuste kogudes leiduvad järgmised
tekstid.

1. C. E. Mõtteleja. Mõistatuste raamat. 1878.

A. Ark all, paun pööml, pauna pööml rist, risti pööml
nupp, nupu pööml mets (inimene).

2. M. J. Eisen. Eesti rahva mõistatused. 1889.

B. Hark all, paun pööml, pauna pööml rist, risti pööml
muna, muna pööml mets, metsas sõuvad meed, väike
raudkasukaga (kivikasukaga) poiss ajab sigu met-
sast välja? (sõrme kühis tapab täisid inimese
pööml).

C. Teine variant samas väljaandes.

Hark all, paun pööml, pauna pööml rist, risti pööml
nupp, nupu pööml mets, metsas elavad elajad? (ini-
mene).

3. M. J. Eisen. Mõista, mõista, mis see on. 1914.

D. Hark all, paun peal, pauna peal rist, risti peal
nupp (risti peal veske, veske peal nuusat, nuu-
eati peal pilguti, pilguti peal mets), nupu peal
mets, metsas elavad elajad (inimene).

Peale juba eespool loetletud teoste on mõistatus "Hark
all, paun peal" ilmunud kooliraamatuis. Lähbi on vaadatud kõik
õpikud ja lugemikud alates 1854. aastal ilmunud C. Kõrberi
"Koli-ramatust" tänapäevani välja. Kogemuspäraselt võib ot-
sustada, et igasugune kirjandus saab olla laenu või ideede
andjaks kogujaile. Suuremal hulgal kopeerimist raamatuist
pole siin siiski täheldatud. Ometi ei või ebaheatsate teks-
tide probleemi praegu lõplikult lahendamaks lugeda. Suure-
ma hulga variantide olemasolul eventuaalselt ülesleidmata
kirjandusemõjulised tekstid siiski otsustavalt ei mõjuta le-
vikupilti ega üksikelementide arvulisi suhteid.

1. M. Tõnisson. Laste lugemise raamat, 1890.

"Hark all, paun peal, pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. mets, metsas leitakse mõnikord ka loomasid" (inimene).

2. A. Raud. Kirjanduslooline lugemik. III jagu. 7. õppeaasta, 1926.

"Hark all, paun peal, pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. mets, metsas elavad elajad" (inimene).

3. E. Laugaste. Eesti kirjanduse ajalugu I. Eesti rahvaluule, 1946.

"Hark all, paun peal, pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. mets" (inimese keha).

4. A. Selmet. Kirjanduse lugemik. V klass, 1959.

"Hark all, paun peal, pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. mets, metsa sees seed" (inimene).

Võib arvata, et nõukogudeaegsed väljaanded ei mõjuta levikupilti, sest ka üleskirjutusi on sellest ajast alates juba üpris vähe. Väga palju materjali sisaldavad just J. Hurda, M. J. Eiseni ja ka Eesti Rahvaluule Arhiivi kogud. Nendes sisalduvad mõistatustüübi "Hark all, paun peal" variantid on üles kirjutatud eelmise sajandi viimasest veerandist 1944. aastani. Palju tekste on ka Eesti NSV TA Pr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi kogus (RKM), alustatud 1945. aastal.

Oletatavaks arhetüübiks võiks pidada niisugust mõistatusvarianti: "Hark all, paun peal, pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. mets, metsas seed" (inimene).

Ülejäädud teisendid otsisilleeruvad arhetüübi ümber.

Üleskirjutatud variantide arv maakonniti on järgmine:

Vi	Jä	Ha	Lä	Sa	Pä	Vl	Ta	Võ	Se	Vig	Tt
75	32	59	50	55	92	92	176	56	31	1	26

Kaart I kujutab mõistatustüübi areaali.

Nagu märgitud, koosneb antud mõistatustüüp kuuest põhikomponendist (vt. lk. 74). Normaaltvormeli valem on siis I II III IV V VI. Üleskirjutustes on märksa rohkem elemente. Üldkokkuvõttes on üksikosade arv 19, neist üks täiesti juhuslik element. Teised komponendid on:

VII = mäe peal mets; VIII = kaharpeaga poisike; IX = musta kuuega; X = läheb metsa; XI = ajab metsast seed välja; XII =

= piitsaga; XIII = kui tal sega; XIV = selle tapab ära; XV = mätsuli peal nohisti; XVI = nohisti peal pilguti; XVII = pilguti peal mets; XVIII = tsälgutsja peal varik; XIX = kelle kätte saab.

T a b e l 1

Üksikelementide arvuline esinemine

Element	I	II	III	IV	V	VI	VIII	XVI	VII	XV	XVII	X	IX	XII	XVIII	XIII	XIV	XIX
Mitmes variandis esineb	736	734	684	637	491	490												
Sagedusprotsent	98,8	98,4	91,9	85,5	65,9	65,8												
	400	351	179	123	122	115	69	47	53,7	47,1	24	16,5	16,4	15,4	9,3	6,3		
	28	24	20	11	1				3,8	3,2	2,7	1,5	0,1					

Tabelis 1 on kõigepealt märgitud, mitu korda üks või teine element esineb mõistatustüübi 745 variandis. Nende arvude omavaheline suhe annabki sagedusprotsendi. Et elementi I on kasutatud 736 variandis 745-st, siis on esinemissageduse protsent väga kõrge, 98,8.

Mõistatustüübi "Hark all, paun peal" üksikelementide vaatlemisel on kõrvale jäetud ühe või teise elemendi sisessed murdeiseärasused. Näiteks struktuuri seisukohalt on samaväärsetena käsitletud variante paun peal ja paun pääl. Põhjuseks on mõistatustüübi variantide ja üksikelementide versioonide rohkus.

1.1. Element I

Element I (hark all) esineb oma põhikujul enamikus mõistatuse variantidest (seepärast on kaardilegi otstarbekas kanda üksnes teised versioonid, jättes märkimata A-versiooni). Ele-

Kart I. Määrämittausten sijaan, pinta- ja tilavuusmittaukset

ment I puudub vaid 8 juhul 745-st ning selle põhjuseks tunnub olevat unustamine.

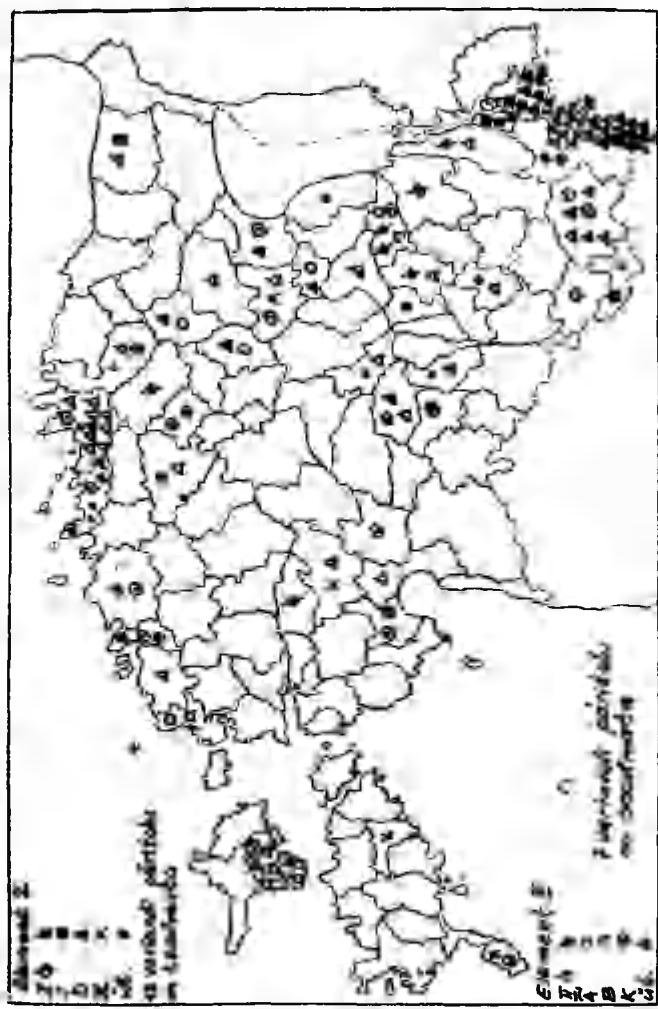
A hark all: Nrv - 2, Vai - 3, Jõh - 21, Iis - 2, Lüg - 2, Hlj - 11, Kad - 5; Rak - 9, VJg - 3, Sim - 4, VMr - 6, Vi - 1, Amb - 4, JMd - 8, JJn - 1, Koe - 6, Pee - 5, Ann - 1, Pai - 3, TÜR - 3, Kuu - 19, Jõe - 4, Tln - 9, Jür - 1, Kos - 2, Juu - 1, Hap - 7, Hag - 2, Wis - 2, Kei - 1, HMD - 2, Pld - 1, Ria - 2, MAr - 2, Kul - 3, Vig - 6, Var - 1, Han - 3, Kse - 3, Kir - 1, Mar - 3, Rid - 2, Hps - 1, LNg - 1, Nom - 4, Vor - 1, Phl - 2, KKi - 4, Rei - 3, Eam - 6, LÄ - 1, Hi - 1, Krj - 7, Mus - 4, Khk - 7, KAr - 6, Ans - 1, JMa - 4, Kaa - 7, Kre - 1, VII - 3, P81 - 10, Muh - 4, Sa - 1, Kkn - 1, Tõs - 6, Aud - 3, Mih - 1, VAn - 9, Tor - 11, Pär - 14, HÄÄ - 2, Saa - 15, Hls - 13, Krk - 8, Hel - 13, Trv - 19, Pst - 10, Vil - 17, Kõp - 3, SJn - 12, KJn - 5, Pil - 6, Plt - 4, Ksi - 10, Lai - 15, Pal - 22, Trm - 5, Kod - 6, MMg - 4, Äka - 7, TMr - 2, Trt - 25, Vön - 14, Kam - 2, Hoo - 3, Puh - 6, Ran - 6, Rön - 3, Ote - 20, San - 8, Kan - 5, Urv - 6, Krl - 4, Har - 2, Rõu - 10, Vru - 4, Plv - 8, RÄp - 11, Vas - 2, Se - 8, Vlg - 1, Tt - 23; I O: Amb - 1, Vig - 1, TMr - 1, Trt - 1, Vön - 1, Nõ - 1, RÄp - 1, Tt - 1; B pukk all: KJn - 1; C kask all: Se - 1; D all hark: Jõh - 1, VMr - 1, Koe - 1, Kei - 1, HMD - 1, Trv - 1, Vil - 1, Pal - 1, Trm - 1, Vru - 1, Se - 4; E all ork: Kuu - 1; F alt hark: Tln - 1; G kaks harki: Ote - 1; H hark: PJg - 1, Lai - 1, Se - 11, Tt - 11; I all on hark: Jõh - 1, Kos - 1, Trt - 1, Se - 5; J peal on hark: Se - 1; K hark on all: Tln - 1; L hark all otsaa: Kad - 1, Kod - 1; M maa peal hark: Vas - 1, N hargi p. rist: Trv - 1, Ran - 1.

Selgub, et element I varieerub enamasti Lõuna-Bestia (vt. ka kaart II), eriti Setus, kus esineb peaaegu 50 % A-põhi-versiooni kõrvalekaldumistest. Teisendid, milles element I puudub, esinevad tihedamalt Tartumaal, vaid üks kord Lääne- ja kord Kesk-Bestia (Vigalaa ja Amblae). Setule on iseloomulik H-versioon.

1.2. Element II

A paun peal: Nrv - 2, Vai - 3, Jõh - 24, Iis - 2, Lüg - 2, Halj - 11, Kad - 4, Rak - 9, VJg - 3, Sim - 3, VMr - 6, Vi -

Karte II. Stenochelone I. in E.

Stenochelone I. in E.
 □
 ○
 △
 ×

Stenochelone I. in E.
 □
 ○
 △
 ×

Stenochelone I. in E.
 ○
 △
 ×

Stenochelone I. in E.
 ○
 △
 ×

1, Amb - 4, JMd - 7, JJn - 1, Koe - 6, Pee - 5, Ann - 1, Pal - 2, Tür - 3, Kuu - 12, Jõe - 2, Tln - 9, Jür - 1, Kos - 2, Juu - 1, Rap - 7, Hag - 3, Nis - 2, HMd - 1, Pld - 1, Ris - 1, Mär - 2, Kul - 3, Vig - 6, Var - 1, Han - 3, Kse - 3, Kir - 1, Mar - 3, Rid - 2, Haa - 1, LNg - 2, Noa - 2, Vor - 1, Phl - 2, Rei - 3, Lä - 1, Krj - 7, Mus - 4, Khk - 7, Kär - 6, Ans - 1, Jäm - 2, Kaa - 7, Kre - 1, Vll - 2, Pöi - 10, Muh - 4, Sa - 1, Khn - 1, Tos - 6, Aud - 1, Mih - 3, Vän - 10, Tor - 11, Pär - 17, HÄÄ - 2, Saa - 15, Hls - 13, Krk - 8, Hel - 13, Trv - 19, Pst - 10, Vil - 17, Kõp - 3, Kõp - 3, SJn - 12, KJn - 5, Pil - 6, Plt - 4, Kse - 10, Lai - 14, Pal - 22, Trm - 5, Kod - 7, MMg - 4, Äks - 6, TMr - 2, Trt - 25, Von - 14, Kam - 2, Nõo - 3, Puh - 5, Ran - 5, Ron - 3, Ote - 20, San - 8, Kan - 5, Urv - 6, Krl - 3, Har - 2, Rõu - 5, Vru - 4, Plv - 8, RÄp - 10, Vas - 2, Se - 10, Vlg - 1, Tt - 20; II O: Amb - 1, Pal - 1, Kei - 1, Vig - 1, Trv - 1, TMr - 1, RÄp - 1, Se - 2, Tt - 2; A peal paun: VMr - 1, Koe - 1, Pal - 1, TMr - 1, Vru - 1, Se - 3; B tünder peal: Noa - 2, KÄi - 4, Emm - 6, Hi - 1; C pari peal: Kad - 1, Kuu - 8; D pütt peal: Tln - 1, Jäm - 1, Vll - 1, RÄp - 1; E mõhk peal: Rõu - 3; F rist peal: Äks - 1; G vaat peal: Prn - 1; H hakk peal: Trt - 1, Von - 1; I pealt paun: Tln - 1; J keskelt paun: Tln - 1; K hargi p. paun: Kad - 1, JMd - 2, Jõe - 1, Kei - 1, HMd - 2, Jäm - 1, Aud - 2, Tor - 1, Pst - 1, Vil - 1, Lai - 1, Trm - 1, Krl - 1, Har - 1, Rõu - 1, Vas - 1, Se - 1, Tt - 6; K paun hargi p.: Se - 2; L hargi ot-sas paun: Ris - 1, PJg - 1, Se - 2; M puki p. paun: KJn - 1, Lai - 1; N hari p. tsälgutaja: Se - 1, Tt - 1; O paun on peal: Tln - 1; P hargi p. vaat: Sim - 1; R orgi p. rist: Kuu - 1; S hargi p. rist: Vil - 1; T hargi p. palk: Se - 1; U hargi p. pütt: Se - 1; V hargi p. mõhk: Rõu - 1; O nende p. ork: Ote - 1; Ä sees on paun: Se - 1; Ö siis on paun: Kuu - 1, Se - 1; Ü hargi p. on paun: Kos - 1; AA paun: Nõo - 1, Se - 4.

Kõige versioonirikkam on jällegi Lõuna-Eesti ja eriti Setu. Rohkem kui mujal on erinevusi A-versioonist ka Kuusalus ja Hiiumaal, kuid A kõrval kohtame siin kindlaid versioone, Kuusalus C ja Hiiumaal B. Setu ja Rouge mõistatustes on kasutatud elemendist II mitut erinevat kuju.

Kõrvalekaldumised elementide I ja II põhivereiooni-
dest ilmnevad tavaliselt samades kihelkondades.

1.3. Element III

A pauna p. riet: Ärv - 2, Vai - 3, Jõh - 20, Iie - 2, Lüg - 2, Hlj - 10, Kad - 5, Rak - 9, VJg - 3, Sim - 3, VMr - 7, Vi - 1, Amb - 4, JMd - 6, JJn - 1, Koe - 6, Pee - 4, Ann - 1, Pai - 2, Tür - 3, Kuu - 5, Jõe - 2, Tln - 8, Jür - 1, Koe - 1, Juu - 1, Rap - 6, Hag - 2, Nie - 1, Kei - 1, HMd - 3, Pld - 1, Rie - 1, MÄr - 2, Kul - 3, Vig - 5, Var - 1, Han - 3, Kee - 3, Kir - 1, Rid - 1, Haa - 1, LMG - 2, Noa - 2, Vor - 1, Phl - 2, Rei - 2, LM - 1, Krj - 5, Mus - 4, Khk - 5, KÄr - 6, Ane - 1, JÄm - 3, Kaa - 7, Vll - 2, Põi - 10, Muh - 3, Sa - 1, Khn - 1, Tõe - 6, Aud - 1, Mih - 3, VÄn - 9, Tor - 10, Pär - 17, HÄÄ - 2, San - 14, Hle - 13, Krk - 8, Hel - 13, Trv - 18, Pet - 10, Vil - 17, Kõp - 2, SJn - 12, KJn - 6, Pil - 6, Plt - 4, Ksi - 9, Lai - 16, Pal - 21, Trm - 4, Kod - 6, MMg - 4, Äks - 6, TMr - 2, Trt - 20, Von - 14, Kam - 2, Nõo - 4, Puh - 5, Ran - 3, Ron - 3, Ote - 19, San - 6, Kan - 5, Urv - 4, Krl - 4, Har - 3, Rõu - 4, Vru - 2, Plv - 7, RÄp - 9, Vae - 1, Se - 7, Vlg - 1, Tt - 20; III O: Vai - 1, Kod - 1, Amb - 1, Koe - 2, Pai - 1, Kuu - 1, Hag - 1, Kei - 1, Vig - 2, Khk - 1, Prn - 1, Trv - 2, Vil - 1, Kei - 1, Äks - 1, TMr - 1, Trt - 1, Ran - 1, Ote - 2, Vru - 1, RÄp - 1, Se - 12, Tt - 4; Ä peal pauni rist: Se - 1; B pauna p. nupp: JMd - 2, Kuu - 2, Jõh - 1, Tln - 1, Kos - 1, Krj - 1, Khn - 2, Kaa - 1, Muh - 1, Aud - 2, Pal - 4, Kod - 1, TMr - 1, Trt - 3, Puh - 1, Rõu - 1, Tt - 1; C pauna p. tsälktue: Urv - 1, Vru - 1, Plv - 1, RÄp - 1, Se - 1; C peale pauna tsälktus: San - 1, Se - 3; D pauna p. mets: Pee - 1, Urv - 1; E pauna p. vits: Rei - 1, VÄn - 1; F pauna p. nui: Kõp - 1, Koe - 1; G pauna p. mägi: San - 1; H pauna p. nõõp: Pal - 1; I pauna p. koogutaja: Trt - 1; J pauna p. käuti: Vru - 1; K pauna p. noogutaja: Vas - 1; L pauna p. veski: Kuu - 1; M pauna p. matsuti: Kuu - 1; N pauna p. trummel: Kuu - 1; O pauna p. laud: VJg - 1; P pauna p. poputus: Vru - 1; R pauna p. tsälktus: Se - 1; S pauna otsas rist: Jõh - 1, Rap - 1, Rie - 1, Mar - 2, Rid - 1, Krj - 2, VJg - 1, Trm - 1, Trt - 1; T pauna otsas nupp: Mar - 1; U tündri p. rist: Noa - 2, KÄi - 4, ~~Emu~~ - 6, Hi - 1; V püti p. rist: Tln - 1, JÄm - 1, Vll

- 1, Ráp - 1, Se - 1; O vitsa p. rist: Rei - 1, Ván - 1; Ä laua p. rist: VJg - 1; Ö pari p. veski: Kuu - 4; Ü pari p. rist: Kuu - 2; AA pari p. paun: Kad - 1, Kuu - 1; AB palgi p. tsälgutaja: Trt - 1, Se - 2; AB peal palgu tsälgutaja: Se - 1; AC möhu p. rist: Ote - 1, Rõu - 2; AD möhu p. tsälgutaja: Rõu - 2; AE vaadi p. rist: Sim - 1; AF trummi p. rist: Kuu - 1; \overrightarrow{A} paunal rist: Jõh - 9, Kuu - 2, Tor - 1, Prn - 1, Trm - 1, Rõu - 1, Tt - 1; A_o pauna p. on rist: Kos - 1, Hel - 1, Trt - 1; AG pauna p. tsälgutaja mägi: Vör - 1; III O: Vai - 1, Kod - 1, Amb - 1, Koe - 2, Pai - 1, Kuu - 1, Hag - 1, Kei - 1, Vig - 2, Khk - 1, Prn - 1, Trv - 2, Vil - 1, Ksi - 1, Äks - 1, TMr - 1, Trt - 1, Ran - 1, Ote - 2, Vru - 1, Ráp - 1, Se - 12, Tt - 4.

Kõige rohkem elemendi III versioone on Tartu- ja Setumaal. Jõhvis on omane versioon \overrightarrow{A} , Hiiumaal U. Põhja-Eestia on versiooniderikas Kuusalu, kust võib vaadeldavast komponendist kohata kuut eri versiooni. Huvitav on V kasutamisaala. Esinedes vaid viies üleskirjutuses, kohtab seda Eesti kõige erinevamate osades: Tln, Sa, Ráp, Se, Tt.

Ka element III varieerub põhiliselt samades kihelkondades kus I ja II. Mida kaugemal asub element ülesandes, seda suurem arv kihelkondi annab erinevaid versioone.

Kaardile ei ole kantud A, sest selle esinemine on mõistatuse levilal ühtlane.

Element III on tavaliselt väljendatud kaassõna abil. Märk \rightarrow tähistab aga kaassõnata käändelõppu. Näiteks versioonides A pauna p. rist ja \overrightarrow{A} paunal rist on märgi kasutamisel lähtunud A-st kui sagedasemast. Sisutasand jääb samaks, muutub struktuuritasand. Teistegi tähistuste puhul on alus samal põhimõttel valitud (\leftarrow , o, d).

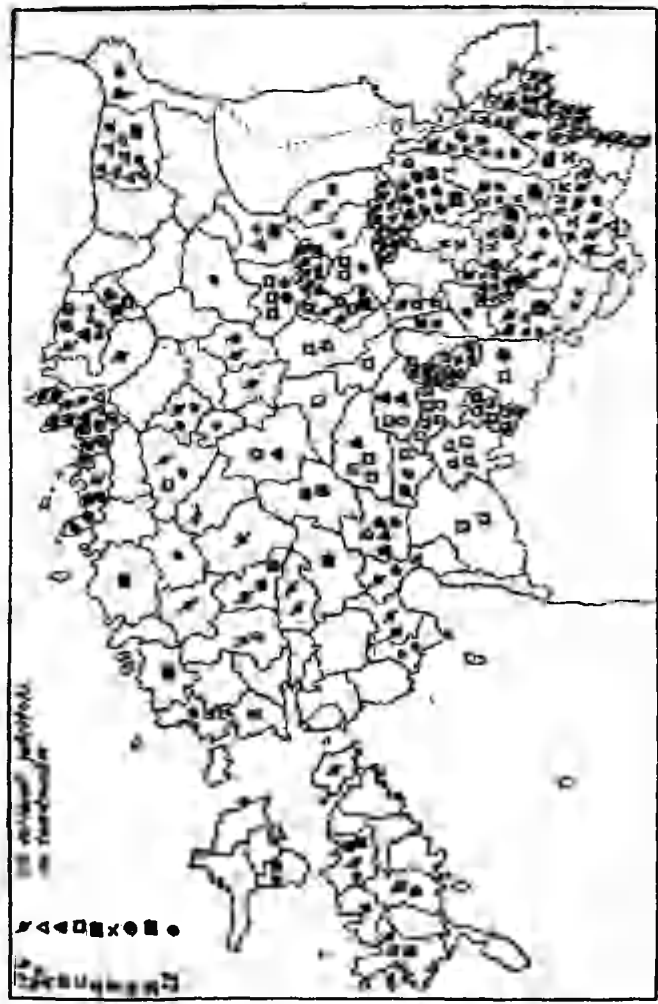
1.4. Element IV

Element IV põhiversioon:

A risti p. nupp: Nrv - 1, Vai - 3, Jõh - 13, Iis - 2, Lüg - 1, Hlj - 2, Kad - 4, Rak - 6, VJg - 3, Sim - 3, VMr - 7, Vi - 1, Amb - 4, JMd - 6, JJn - 1, Koe - 6. Pee - 4, Ann - 1, Pai - 1, Tür - 1, Kuu - 6, Jõe - 2, Tln - 6, Jür - 1, Kos - 1, Juu - 1, Rap - 6, Hag - 2, Nis - 1, Kei - 1, HMd - 3, Pld - 1, Ris - 1, Mär - 2, Kul - 2, Vig - 5, Var - 1, Han - 3, Kse - 3, Kir - 1, Rid - 1, Fan - 1, JNg - 2, Noa - 3, Vor -

1, Phl - 2, KÄi - 4, Rei - 3, Emm - 4, LÄ - 1, Hi - 1, Krj -
 3, Mus - 3, Khk - 4, KÄr - 5, Ana - 1, JÄm - 4, Kaa - 5, Kre
 - 1, Vll - 3, Pöi - 10, Muh - 3, Sa - 1, Khk - 1, Tõa - 5,
 Aud - 1, Mih - 3, Vän - 7, Tor - 7, Pär - 13, HÄÄ - 2, Saa -
 8, Hla - 10, Krk - 1, Hel - 10, Trv - 8, Pat - 4, Vil - 13,
 SJn - 8, KJn - 4, Pil - 5, Plt - 2, Ksi - 3, Lai - 12, Pal -
 15, Trm - 1, Kod - 5, MMg - 3, Äks - 2, TMr - 1, Trt - 16, Vön
 - 3, Kam - 1, Nõo - 3, Puh - 2, Ran - 3, Rõn - 2, Ote - 5,
 San - 2, Kan - 1, Urv - 2, Krl - 1, Rõu - 1, Vru - 1, Plv -
 2, RÄp - 2, Sè - 2, Tt - 13; AO: Vai - 1, Hlj - 1, Kad - 1,
 JMd - 2, Koe - 2, Pee - 1, Kuu - 7, Jõe - 1, Kos - 1, Rap -
 1, Nie - 1, Vig - 2, Mar - 1, Krj - 1, Khk - 2, Kaa - 1, Muh
 - 1, Aud - 2, Prn - 1, Kai - 2, Pal - 4, Kod - 1, TMr - 2,
 Trt - 6, Puh - 1, Ote - 1, San - 2, Urv - 2, Rõu - 3, Vru -
 3, Plv - 1, RÄp - 1, Vas - 1, Se - 18, Tt - 5; B riati p.
 nupa: Hlj - 1, Tür - 1, Tor - 3, Vil - 2, SJn - 1; C riati
 p. nui: Rak - 1, Tür - 1, Kos - 1, Saa - 2, Hle - 4, Krk - 6,
 Hel - 1, Trv - 10, Pat - 6, Vil - 2, Kõp - 1, SJn - 3, KJn -
 1, Pil - 1, Plt - 2, Ksi - 3, Lai - 3, Äka - 2, Puh - 2, Tt -
 4; D riati otase nupp: Jõh - 1, Tln - 2, Kei - 1, Ris - 1,
 Mar - 2, Rid - 1, Emm - 2, Krj - 2, Mus - 1, Khk - 1, Kaa -
 1, PJg - 1, Vän - 2, Kõp - 1, Kai - 1, Trm - 1, Ran - 1, Kan
 - 1; E riati otsas nui: Puh - 1; F riati p. tsälkus: Kul -
 1, Trv - 1, Pal - 2, Trt - 2, Kam - 2, Ote - 6, San - 2, Kan
 - 2, Urv - 1, Krl - 2, Rõu - 5, Plv - 4, RÄp - 5, Vas - 1, Se
 - 3, Tt - 2; F peal risti tsälkua: Se - 3; G riati p. ves-
 ki: Hlj - 2, Rak - 2, Kuu - 6, Tln - 1, Hel - 1, Vön - 10,
 RÄp - 1, Se - 1; H riati p. noogutaja: Pal - 1, Vön - 1, Ote
 - 1, San - 1, Kan - 1, Plv - 1, Vas - 1; I riati p. maigu-
 taja: Nrv - 1, Hlj - 1, Ksi - 1, Kod - 1, Ote - 1, RÄp - 1,
 Tt - 1; J riati peal meta: Tln - 1, Hag - 1, Krj - 1, Prn -
 1, Trm - 1, Äks - 1; K riati p. muna: Kõp - 1, Trt - 1, Vru
 - 1, Se - 3; L riati peal lõkut: Tor - 1, Pal - 1, MMg - 1,
 Urv - 1; M riati p. mätsuti: Hlj - 3, Sim - 1; N riati p.
 kepp: Tõs - 1, TMr - 1, Rõn - 1; O riati p. post: Trv - 1,
 Lai - 1, Trt - 1; P riati p. tulp: Ote - 2, San - 1; R ris-
 ti p. pulk: Kär - 1, Äka - 1; S riati p. mägi: Ote - 2; T
 riati p. varras: Pai - 1, Krk - 1; U riati p. pada: Vön - 1,
 Se - 1; V riati p. tobias: Prn - 1, Har - 1; Ö riati p.
 lõuguti: Lüg - 1, Hlj - 1; Ä riati p. paun: Vil - 1; Ö ris-

臺灣省, 縣區圖

此圖係根據
內政部資料

●○×□

▲△▽

ti p. torn: Ran - 1; Ü risti p. lipp: Nõo - 1; AA riati p. kõlgutaja: Rõp - 1; AB risti p. salgutaja: Prn - 1; AC risti p. vangutaja: Har - 1; AD risti p. lõksut: Vlg - 1; AE risti p. natsut: Trm - 1; AF risti p. roigas: JMd - 1; AG risti otsas ora: Kul - 1; AH ristol nupp peal: Amb - 1; AI kepi p. nupp: Tõs - 1; AJ pesti p. nui: Trv - 1; AK vaadi p. nupp: Prn - 1; AL torni p. nupp: Ran - 1; AM varda p. nupp: Pai - 1; AN roika p. nupp: JMd - 1; AO ora otsas nupp: Kul - 1; AP posti otsas nupp: Lai - 1; AR varda otsas nui: Krk - 1; AS peal rist: Kei - 1; AT peal kuresti: Kad - 1; AU rist: Se - 1; AV ristol nui: Jõh - 1; AW ristol nupp: Jõh - 9, Kuu 2, Tor - 1, Prn - 1, Trm - 1, Har - 1, Rõu - 1, Tt - 1; AX risti p. on nupp: Koe - 1, Noa - 1, Trt - 1; AY risti p. on nui: Hel - 1.

Kaart IV annab ülevaate element IV varieerumisest. Element IV puudub kindlates piirkondades väikeste rühmitustena: 1) Järva-Madise, Koeru, Peetri; 2) Haljala, Kadriina, Kuusalu, Jõelähtme; 3) Saaremaa; 4) Palamuse, Tartu; 5) Võrumaa ja Setu.

Versioon C on teravalt piiritletud vaid Pärnu-, Viljandi- ja Tartumaa. C-st lõuna poole jääb P kasutusala, aeda Tartumaa lõunaosas, Võru- ja Setumaal. G on Rakvere Umbruse ja Kuusalu versioon. Märkimisväärne on Võnnu tihe asustatus G-ga. D levimisteed on võimalik üpris kindlalt jälgida: Tallinn - Saaremaa - Lääne-Eesti - Lõuna-Eesti, puudub Ida-Eestis. A on iseloomulik Jõhvile, kuid sporaadiliselt esineb ta ka Lääne- ja Lõuna-Eesti variantides. Versioon B iseloomustab Viljandi ning Tori mõistatusi ja H Võru mõistatusi.

1.5. Element V

A nupu p. mets: Vai - 3, Jõh - 9, Kad - 2, Rak - 3, VJg - 1, Sim - 3, VMr - 5, Vi - 1, Amb - 5, JMd - 3, JJn - 1, Koe - 5, Pee - 4, Ann - 1, Pai - 2, Tür - 1, Kuu - 7, Jõe - 2, Tln - 4, Jür - 1, Kos - 2, Juu - 1, Rap - 7, Hag - 2, Nis - 1, Kei - 1, HMd - 3, Pld - 1, Mär - 2, Kul - 2, Vig - 4, Ver - 1, Han - 2, Kse - 3, Kir - 1, Rid - 2, Haa - 1, LNg - 2, Noa - 3, Vor - 1, Phl - 2, Käi - 4, Rei - 3, Emm - 5, Hi - 1, Krj - 6, Mus - 4, Khk - 6, Kär - 4, Ans - 1, Jäm - 4, Kaa - 7,

Vll - 3, Pöi - 8, Muh - 3, Sa - 1, Khn - 1, Tõs - 5, Aud - 2, Mih - 3, Vän - 7, Tor - 8, Pär - 13, Hää - 1, Saa - 10, Hls - 10, Krk - 1, Hel - 9, Trv - 7, Pst - 4, Vil - 12, Kõp - 1, SJn - 7, KJn - 4, Pil - 5, Plt - 2, Ksi - 4, Lai - 11, Pal - 16, Kod - 2, MMg - 3, Äks - 2, TMr - 2, Trt - 13, Võn - 3, Nõo - 1, Puh - 2, Ran - 2, Rõn - 1, Ote - 4, San - 1, Kan - 1, Vru - 1, Rääp - 2, Tt - 11; A peal nupu mets: SJn - 1; B nua p. mets: Rak - 1, Tür - 1, Saa - 1, Hls - 1, Krk - 6, Trv - 10, Pst - 6, Vil - 2, Kõp - 1, SJn - 4, KJn - 1, Plt - 2, Ksi - 2, Lai - 1, Pal - 1, Äks - 2, TMr - 1, Se - 1, Tt - 3; C nupsi p. mets: Hlj - 1, Tür - 1, Tor - 2, Vil - 2, SJn - 1; D nupu sees mets: PJg - 1; E nupu otsas mets: Tln - 1, Kei - 1, Ris - 2, Mar - 3, Khk - 1, Prn - 1, Pal - 1, Kod - 1, Kan - 1, Tt - 1; F nua otsas mets: Ksi - 1, Puh - 1; G nupu p. maigutaja: Lää - 1, Kod - 1, Trt - 3, Kam - 1; H nupu p. mätsuti: Jõh - 1, Iis - 1, Lüg - 1, Hlj - 2, Rak - 1, VJg - 1, JMd - 1, Kuu - 1, Plv - 1; I nupu p. tsälgutaja: Trt - 1, Ote - 1, Urv - 1, Krl - 1, Plv - 1; J nupu p. koogutaja: Trt - 2, San - 1; K nupu p. salk: Nrv - 1; L nupu p. salu: Äks - 1; M nupu p. sead: Jõh - 1; N nua p. salu: Ksi - 1; O nupu p. veski: Kuu - 1; P nupu p. nuusat: Vil - 1; R nupu p. lõks: Lai - 1; S nupu p. pilguti: Võr - 1; T nupu p. natsat: Iis - 1; U nupu p. näätsuti: Muh - 1; V nupu p. rist: Jõh - 1; Ö nupu p. plaksut: Jõh - 1; Ä nupu p. lopsuti: Kad - 1; Õ nupu p. kohisti: Han - 1; Ü nupu p. notsut: VJg - 1; AA nupu p. kõlguti: Kad - 1; AB nupu p. klaasid: VMr - 1; AC nupu küljes lõksutaja: Urv - 1; AD nua p. mägi: Tt - 1; AE pulga p. nupp: Kär - 1; AF pulga p. nui: Äks - 1; AG nua p. tobias: Hel - 1; A nupul mets: Jõh - 8, Hlj - 1, Kuu - 1, Tln - 1, Tor - 1, Prn - 1, Hel - 1, Trm - 1, Vru - 4; H nupus mätsuti: Pöi - 1; S nupul pilguti: Har - 1; AH nupu peal: Rak - 2, JMd - 1, Nõo - 1; AH nupu peal: Tt - 1; AI nupul maiguti: Kod - 2; AJ nuia maigutaja: Puh - 1; A nupu p. on mets: Tln - 2, Kos - 1, Trt - 1, Kan - 1; AK nupu p. paks mets: VMr - 1, Vig - 1, Hää - 1, Hel - 1, Trv - 1, Ksi - 1; AL nupu p. suur mets: Vai - 1, Pil - 1, Tt - 1; AM nupu p. kasvab mets: Trm - 1, Rõu - 1; AN nupp: Se - 1; AO nua p. kasvab tihe mets: Hls - 1; AP nupu küljes auk ja pilgut: Trm - 1.

Selle elemendi väljendamiseks on kolm võimalust. Osa

Üleskirjutusi annab nupp, oss nui ja mõnes ka nupe. Kõigi lahenduseks on pea.

Vaadeldav element puudub sageli Rakvere ning Kuusalu variantides, Lõuna-Eestis aga enamasti Tartumaa lõunaosast Setuni. Setust on kogutud 31 tüüpi "Hark all, paun peal" varianti, neist 29-s puudub element V. Versioon "A" tuleb esile kõige enam Jõhvis, sporaadiliselt Tallinnani, samuti Pärnumaal ja Võrua. E-d kohtab nii Põhja-, LÄäne- kui ka Lõuna-Eestis. G iseloomustab Tartumaad, H on põhjaeestilise esinemisega, levinud Jõhvist Kuusaluni ja lisaks Põlvas. A₀ kasutamisaala on Harju- ja Tartumaal. I on Tartu- ja Võrumaa versioon. Ühekordselt esinevad versioonid on sagedamini täheldatavad Valvarast Kuusaluni ning Tartu- ja Võrumaal. Suhteliselt vähe varieeruvad on LÄäne- ja JÄrvamaa.

Nupu asemel nui esineb selgepiirilisel laiuse ja Halleliste vahelisel alal, Põhja-Tartumaal ning Tartumaa keskosas. Sporaadiliselt on tekste Rakverest, Põidest, Setust (vt. kaart V).

1.6. Element VI

Kõige kasutatavam on versioon A (metsas sead): Vai - 2, Jõh - 3, Iie - 1, Lüg - 2, Hlj - 1, Kad - 5, VJg - 2, Sim - 1, Vmr - 1, JMd - 3, Koe - 1, Tür - 2, Kuu - 7, Tln - 2, Koe - 1, Juu - 1, Hag - 1, HMd - 2, Rie - 1, Kul - 2, Han - 1, Rid - 2, LNg - 1, Noa - 1, Vor - 1, Phl - 2, Rei - 1, Krj - 3, Mus - 1, Kär - 2, Ans - 1, Jäm - 2, Kaa - 4, Põi - 3, Muh - 1, Sa - 1, Kih - 1, Tõe - 3, Mih - 1, Vän - 1, Tor - 8, Prn - 5, Saa - 5, Hls - 4, Trv - 1, Vil - 2, Kõp - 1, SJn - 6, KJn - 2, Pll - 2, Plt - 1, Lai - 5, Pal - 5, Äks - 1, Trt - 2, Puh - 1, Ote - 2, San - 1, Kar - 1, Tt - 4; Ä sead metsas: Saa + 1; B metsas elajad: Jõh - 1, Hlj - 1, Rak - 5, Kuu - 1, Jõe - 1, Kei - 1, Khk - 2, Jäm - 1, Hlj - 1, Pst - 1, SJn - 1, Lai - 1, Ote - 1, Rõu - 1, Se - 1, Tt - 2; C metsas loomad: Hlj - 1, Kuu - 2, Trm - 1, Trt - 2, Ran - 1; D metsas pörsad: Amb - 1, Kuu - 1, Vän - 1, Lai - 1, Kod - 1; E metsas metselajad: Põi - 1, Tõs - 1, Tor - 1, Trt - 1, Vön - 1; F metsas seakari: VJg - 2; G metsas kari: Jõh - 1; H metsas loom: Jõh - 1; I metsas põdrad: Tt - 1; J metsas sajalalg: Äks - 1; K metsas hundid: Tt - 1; L metsas karud: Ote

Map of the British Isles

- X
- ▲
- △
- ◻
- ◼
-
-

Parliamentary Boroughs
Urban Sanitary Districts
Rural Sanitary Districts

- 1; M metsas maigutaja: Krl - 1; N varikus põrsad: RÄp - 1, Se - 3; O varikus sead: Pal - 2; P metssead metsas: Sjn - 1; R sees sead: Saa - 2; S lepikus sead: Kuu - 1; T metsas: Sim - 1, Rap - 1, Vän - 1; A_o metsas on sead: JJn - 1, Pai - 1, Kuu - 1, Kos - 1, Noa - 1, Hls - 1, Vil - 1, Lai - 1, Trt - 1, Ote - 2; D_o metsas on põrsad: Amb - 1, Urv - 1; A metsa sees sead: Vai - 1, Jöh - 2; Hlj - 3, Rak - 2, Vi - 1, Amb - 1, Pee - 2, Kuu - 2, Tln - 1, Rap - 1, Ris - 1, Mär - 2, Vig - 1, Hps - 1, LNg - 1, Noa - 2, Käi - 4, Rei - 2, Emm - 4, Krj - 1, Mus - 2, Khk - 1, Jäm - 1, Kaa - 2, Vll - 3, Pöi - 1, Pjg - 1, Prn - 1, Krk - 1, Pst - 1, Vil - 1, Ksi - 2, Lai - 2, Pal - 5, Kod - 1, MMg - 1, Äks - 1, Urv - 1, Tt - 2; B metsa sees elajad: Rap - 1, Prn - 2; C metsa sees loomad: Kse - 1; D metsa sees põrsad: Jöe - 1, Pil - 1, Kod - 2; F metsa sees seakari: Trt - 1; G metsa sees kari: Sim - 1, Ote - 1, Se - 1; P metssead metsa sees: Jöh - 1; U metsas elavad elajad: Vig - 2, Pöi - 3, Vän - 1, Prn - 3, Trm - 1, Nöö - 1, Vru - 1, RÄp - 3, Se - 1; V metsas elavad loomad: Jöh - 2, Pai - 1, Pöi - 1, Prn - 1, Hel - 1, Pal - 1, Vön - 1, Krl - 1; Ö metsas elavad sead: Jöh - 1, Pai - 1, Kuu - 1, Prn - 1, Kod - 1; Ä metsas elavad põrsad: VMr - 1, Äks - 1; Ö metsas mõndasugu linde: Prn - 1, Saa - 1, Hel - 3, Trv - 4, Krl - 1, Vlg - 1; Ü metsas mitmesuguseid loomi: Jöh - 1; Hel - 2, Trv - 1, Pst - 1, Tt - 1; AA metsas valged sead: JMd - 1, Kse - 1, Mih - 1, Vän - 1, Tor - 1, Se - 1; AB metsas hallid sead: Khk - 1, Kan - 1, Aud - 1, Prn - 1, Trv - 1; AC metsas mõnda looma: Hel - 3; AD metsas laisad põrsad: Tln - 1, Hel - 1, Lai - 1; AE metsas sead sees: Pee - 1, Pöi - 1; AF metsas söövad sead: Hls - 1, Vru - 1; AF sead söövad metsas: Lai - 1; AG metsas kõiksuguseid elajaid: Muh - 1, Trv - 1; AH metsas jooksevad sead: Prn - 1, TMr - 1; AI metsas palju sigu: Urv - 1, Vru - 1; AJ metsas valge seakari: VMr - 1; AK metsas kasvavad sead: Se - 1; AK sead kasvavad metsas: Emm - 1; AL metsas hallid oravad: Mus - 1; AM metsas sada siga: Pal - 1; AN metsas leitakse loomi: Hel - 1; AO metsas kurjad elajad: Vil - 1; AP metsas mitmejalgseid elajaid: Vil - 1; AR metsas on poisikesed: Ann - 1; AS metsas närivad lambad: Vän - 1; AT metsa sees kits: MMg - 1; AU metsa sees poiss: RÄp - 1; AV metsas kirjud vaod: Hel - 1; AO metsas tsongivad sead: Tt - 1; AÄ metsas suured kanad: Se - 1; AÖ met-

eas suur seekri: Iis - 1; AÜ mete sigu täis: VMr - 1, Aud - 1, Trt - 1; BA metea all eead: Hag - 1, Hie - 2; BB metea peal on: Tln - 1; BC ealgue sada siga: Hrv - 1, Ote - 1; BD ealu seee eead: Kei - 1, Pal - 1; BB hallid eead sees: VÄn - 1; BF ealue eead sõõvad: Äke - 1; BG valged eead eeee: Prn - 1; BH metsead ronivad metea: SJn - 1; HI eead eeee jooksevad: Se - 1; BJ varikus eead songivad: Har - 1; BK ealu eeee eakead: MMg - 1; U metea eeee mitmeeugueid loomi: Hel - 1, Kei - 3, Pal - 1; AB metea eeee hallid eead: Rap - 2; ~~BF~~ ealu eeee eead sõõvad: Trm - 1; BL metea suure hallid eead: Tln - 1, Kir - 1; EM metea leidub mõnikord loomi: Tõe - 1, Pee - 1; EN metea väikeed valged eead: Amb - 1; BO mete valgeid sigu täis: Han - 1; BP metea sisse lähevad eead: Krk - 1; BR metea väikeed sigu täis: Pst - 1; BS metea elevad väikesed konnad: Trm - 1; BT metea käivad valged eead: Muh - 1; BU metea leidub tihti loomi: Rap - 1; BV metea punaseid põrsaid täie: Pal - 1; BÖ metea valgeid sigu täis: Nrv - 1; BÄ metea sees sigineb seekari: Rõu - 1; BÜ kaharas varikus mustad eead: Se - 1; BÜ ealu seee magavad eead: Trm - 1; CA suure metea suure eead: Kuu - 1; CB metea on eead ja lambad: Kan - 1; CC eead sees kasvavad ja elavad: Se - 1; CD metea all sõõvad palju punaseid härgi: Tt - 1; CE metea on mitmeeugueid linde ja loomi: Trv - 1; CP metea on elavaid eeee ja karusid sees: Har - 1; CG mete einiseid sigu ja punaseid põrsaid täie: Kad - 1.

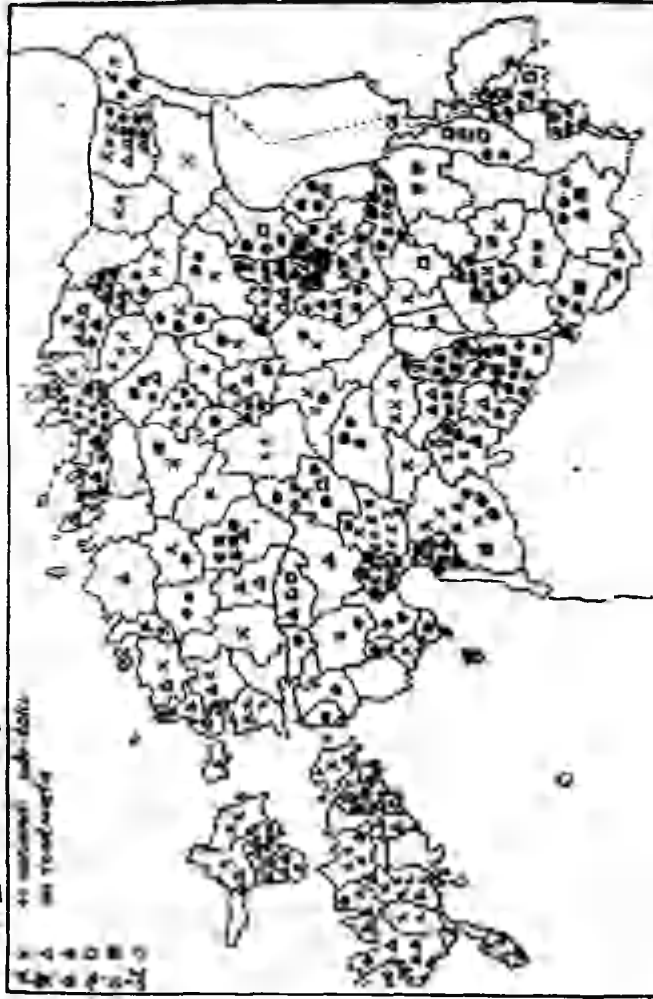
Kaart VI annab ülevaate element VI eagedaemate versioonide lokaaleest paiknemisest.

Antud elemendist on 97 vereiooni, eeega on ta väga varieeruv. Elemendiga VI on kõige tihedamini asustatud järgmised piirkonnad: 1) rannikualad Kirde-Bestis, 2) Saaremaa, 3) Pärnust ida poole jäävad kihelkonnad Kolga-Jaanini, 4) Palamuse ja Laiuse.

A esineb põhiliselt Kirde-Besti rannikualal, Saaremaal ja Põhja-Tartumaal. B levikupiirkond on Kirde-Bestis, harva Saaremaal, Pärnu- ja Võrumaal. Ü puudub täiesti Viru-, Harju- ja Järvamaal. Ö levil on selgesti piiritletav Pärnu ja Karula vaheliste kihelkondadega.

Varieerumine toimub kogu mõistatuse areaalil. Mõnes kihelkonnas on selle koostisosa versioone rohkem kui mujal,

Kaart V. Element VI

näiteks Jõh, Kuu, Sa tervikuna, Prn, Tor, Saa, Hel, Lai ja Pal. Lõuna-Eestis on elementi VI koige vähem tarvitatud ja erinevusi põhiversioonist A on siin vähem.

1.7. Element VII

Põhiversioon A mäe p. mets on populaarseim väljendatuna 73 tekstis: Nrv - 1, Vai - 1, Jõh - 1, Hlj - 4, Kad - 1, Rak - 1, Kuu - 3, Tln - 1, Kul - 1, Põi - 1, Trv - 1, Ksi - 1, Pal - 1, TMr - 1, Trt - 6, Võn - 8, Kam - 1, Nõo - 1, Ote - 9, San - 4, Kan - 3, Urv - 2, Krl - 2, Har - 1, Rõu - 2, Vru - 1, Plv - 3, RÄp - 6, Se - 1, Tt - 4; Ä mets mäe peal: Tt - 1; B mäe p. varik: Pal - 2, TMr - 1, Võn - 2, Har - 1, RÄp - 1; C mäe otsas mets: RÄp - 1; D paja p. mets: Se - 1; E pilve p. mets: Ote - 1; F peal kasvab mets: Se - 1; G kolu p. mets: San - 1; H maantee ääres mets: Hlj - 1; I muna p. mets: Kõp - 1, Trt - 1; Vru - 1, Se - 4; J laua p. mets: Hlj - 1, Krl - 1, Se - 1; K nõõbi p. mets: Pal - 1; L polgutaja p. mets: Prn - 1; M salu p. mets: Lai - 1; N lahendiku p. mets: Kuu - 2; O palgi p. tsälgutaja: Rõu - 1, Se - 1; P kepi p. mägi: TMr - 1; R siis on varik: Plv - 1; S tulba p. maigutaja: San - 1; T kolu p. salu: Trm - 1; U vesi p. kõlguti: Kuu - 1; V lagendiku p. lepik: Kuu - 1; Õ nuusati p. mägi: Nrv - 1; Ä vuresti p. veski: Kad - 1; Ö lõuguti p. matsuti: Hlj - 1; Ü kahar mets: Se - 3; AA suur mägi: RÄp - 1; AB kahar varik: Se - 1; AC suur mets: Se - 1; AD mägi: Se - 1; A_o mäe p. on mets: Trt - 1; Urv - 1; AE salu p. mets: Kod - 1; AF veski p. on särkats: Hel - 1; AG mäe p. peenikene koo võsu: Rõu - 2; AH veski p. suur kaharik mets: Hel - 1; AI nende p. mets valgete sigadega: San - 1.

Element VII on kindlasti piiritletud rannikualadega Narvast Tallinnani, Tartumaa lõunaosa, Võru- ja Setumaaga. I on iseloomulik Lõuna-Eestile, B Tartu- ja Võrumaale, Ü Setule. Seega saab elementi VII pidada lõunaeestiliseks.

1.8. Element VIII

Mõistatustühbis "Hark all, pann peal" on elemendist VIII 98 erinevat versiooni, nende hulgas 16 selle koostisosa deminutiivset väljendust.

A kõhara peaga poisikene: Kul - 1, Prn - 1, Hel - 2, Trv - 9, Pst - 2, Vil - 6, Kõp - 1, SJn - 3, KJn - 3, Kei - 2, Pal - 8, TMr - 2, Trt - 8, Vön - 11, Kam - 2, Nõo - 2, Puh - 1, Ote - 11, San - 3, Kan - 4, Urv - 4, Rõu - 7, Vru - 1, Plv 6, RÄp - 6, Vai - 2, Se - 1, Vig - 1; B musta peaga poise: Pee - 1, Kuu - 1, Vig - 1, Mus - 1, Tõs - 1, Aud - 1, Pjg - 1, Prn - 2; B_d musta peaga poisike: Pee - 1, Hls - 1, KJn - 1, Kei - 2, Lai - 1, Pal - 2, Tra - 1, Kod - 2, MMg - 1, Äks - 1; C punase peaga poise: Sim - 1, JMd - 2, Tln - 1, Vig - 1, Vor - 1, Krj - 1, Vil - 3, Tor - 1, Pil - 1, Tt - 1; C_d punase peaga poisikene: Pal - 1, Äks - 2, Trt - 1; D halli peaga poisike: Tln - 1, Saa - 1, Äks - 1; E valge peaga poiss: Pee - 1, Rap - 1, Mus - 1, Mih - 1, Tor - 1, Prn - 1, Pil - 1; E_d valge peaga poisike: Hlj - 1, Rak - 1, VMr - 1, Tor - 1, Saa - 1, Vil - 1, Lai - 1, Pal - 1, Trt - 1, Ote - 1; F laia lakiga poiss: Han - 1, Khk - 1, KÄr - 1, Äks - 1, JÄm - 1, Kaa - 3, Mih - 1, Tt - 3; G musta lakaga poiss: Krj - 1, JÄm - 1, Kaa - 1; H karuse peaga poise: Krj - 2, Kaa - 1; I kärnas peaga poiss: Tor - 1, Tt - 1; J väike pime poisikene: Kuu - 1, Kul - 1; K väike kahupeaga poisikene: Trv - 1, SJn - 1; L must tõrvane poiss: Kad - 1; M karvase peaga poisikene: Tln - 1; N valge lakaga poiss: Khk - 1; O valge sagerpea poisikene: Vän - 1; P valge peaga karjapoisikene: Saa - 1; R valge kahupäega poiss: Krk - 1; S väike valge poisikene: Hel - 1; T kahara päega Jaanus: Trv - 1; U must kärnane poisike: Plt - 1; V palja peaga poisikene: Kan - 1; Ö kahara peaga teedakene: Se - 1; Ä sigade taga karjane: Khk - 1; Ü kõvera jalaga vanamees: Se - 1; Ü_d kõvera jalaga vanameheke: Se - 1; Ü kahara peaga vanamees: Se - 1; AA pisike pihkane poisike: Hlj - 1; AB must poiss: Rak - 2, VMr - 2, JMd - 1, Koe - 1, Jõe - 1, Tln - 1, Juu - 1, Rap - 2, Mar - 1, Noa - 1, Käi - 1, Emm - 2, Mus - 1, Khk - 2, Kaa - 1, Aud - 1, Tor - 5, Lai - 2, Trt - 1; AB_d must poisikene: Kad - 1, Sim - 1, Lai - 2, Kod - 1, Trt - 1; AC kaharpea poiss: Tor - 1, Krk - 3, SJn - 1, Ksi - 1, Tt - 3; AC_d kaharpea poisikene: Tür - 1, Prn - 1, Saa - 2, Pst - 2, Vil - 2, Kõp - 1, Pil - 1, Ksi - 2, Trt - 2, Puh - 2, Ran - 1, Rõn - 1, Ote - 2; AD väike poiss: Rak - 2, Amb - 1, Pee - 1, Kuu - 1, Hag - 1; AB_d väike poisikene: Kuu - 1, Rap - 1, Vän - 1, Hls - 1, Pal - 1, Tt - 1;

AE pisike pois: LNg - 1, VMr - 1, Amb - 1, Tln - 1, Kos - 1, VEn - 1; AE_d pisikene poisikene: Vai - 1, Hlj - 1, Jjn - 1, Kuu - 1, Tor - 1; AF hall poiss: Eis - 1, Kul - 1, LNg - 1, Noe - 1, KMi - 2; AF_d hall poisikene: LNg - 1; AG pigine poisikene: Vai - 1, Hlj - 1, Han - 1, Lai - 1; AH sadajalgne poiss: Jõh - 2, SJn - 1, Pañ - 1; AH_d sadajalgne poisike: Pil - 1, Plt - 1; AI kärnpea poisikene: Koe - 1, Kri - 1, Lai - 1, Tt - 1; AJ must vanamees: Jõh - 1, Iis - 1, Hps - 1, Tor - 1; AK pigipeaga poiss: Hlj - 1, Hag - 1; AL pooleaastane poiss: Rap - 1, Hag - 1; AM must mees: Emm - 1, VEn - 1; AN pisike Peeter: Kaa - 1, Põi - 1; AO punane poiss: Pal - 1, Ote - 1; AP hall vanamees: Jõh - 1, Kod - 1; AR kümme poissi: Kuu - 1, Trt - 1; AR_d kümme poisikest: Trt - 1; AS viis venda: Kuu - 1, Har - 1; AT hiline poiss: Kee - 1; AU karune poiss: Han - 1; AV must Ants: KMi - 1; AÕ lakaga poiss: Khk - 1; AÄ kärnane poisikene: Plt - 1; AÜ lunne poiss: Jõh - 1; AÜ karjane järgi: Prn - 1; BA vana teedakene: Se - 1; BB tõrvanahka poiss: Ran - 1; BC tõrvane poiss: Hlj - 1; BC_d tõrvane poisike: Jõh - 1; BD väike Tibu-Thomas: VJg - 1; BE väike tõrvapoisike: Hlj - 1; BF poiss: Kad - 2, VJg - 1, VMr - 2, Amb - 2, JMd - 2, Kuu - 5, Koe - 1, Rap - 1, Nis - 1, HMD - 1, MMr - 1, Kir - 1, Mar - 2, Rei - 1, Tõs - 1, Prn - 1, Hls - 1, Trn - 1, Trt - 1; BF_d poisikene: Jõh - 1, Sim - 1, Pee - 1, Kuu - 1, PII - 1, Lai - 1, Se - 1; BG karjame: Jõh - 1, Iis - 1, Sim - 1, Kuu - 2, Hel - 1, Lai - 1; BH vanamees: Jõh - 1, Trn - 2, Kod - 1, Se - 2; BG_d vanameheks: Vru - 1, Se - 1; BI Vaigu-Peeter: Mus - 1, Põi - 3; BJ karjapoiss: Tln - 1, San - 1; BK mees: Kuu - 1, Se - 1; BL Nigulas: Kuu - 1, San - 1; BM Kummi-Peeter: Põi - 1; BN pigipeaga: Tor - 1; BO raudvanamees: Tt - 1; BP kütt: Tln - 1; BR sina: Kõp - 1, BS luupoisike: VJg - 1; BT pisike kahara peaga poiss: Koe - 1, Tür - 1, Saa - 1, Trv - 1; BT_d pisike kahara peaga poisike: Tür - 2, Trv - 2, Pst - 1, Vil - 1, SJn - 1, Ksi - 2, Nõo - 1, Ran - 2, Rõn - 1; BU üks kahara peaga poiss: Saa - 1, Hel - 3; BV väike valge peaga poiss: Pai - 1; BV_d väike valge peaga poisike: Saa - 1, Hel - 1, Äks - 1; BÕ üks valge peaga poiss: Ris - 1, Hls - 1; BÄ pisike musta peaga poiss: Prn - 1, Pil - 1; BÕ üks pisike hall poiss: Tt - 1; BÜ pisike punase peaga Peeter: Krj - 1; CA poisike, punase peaga Peeter: Krj - 1; CB väikese

laia lakiga poiss: Jäm - 1; CC pisike musta peaga poisike:
CD üks kahara peaga poisikene: Vön - 1; CE väike punase
peaga poiss: Pal - 1; CF üks punase peaga poiss: Lai - 1;
CG üks pigine pisike poiss: Hlj - 1.

Tegemist on täieliku kaleidoskoobiga. Lahenduseks on
siin peahari, mis ilmselt võimaldabki rahval näidata oma fan-
taasiat ning nii erinevalt väljenduda.

Versioon A on seotud Suure-Jaanist ja Palamuselt lõuna
poole jäävate aladega, puudub Setus. Üksnes kuues setu mõis-
tatuses on kasutatud komponenti VIII, kusjuures kõik erine-
vad üksteisest. Mujal see reeglipäraselt puudub. Versiooni
AB ei kohta seal, kust on kirja pandud A. AC_d esineb Pär-
nu-, Viljandi- ja Tartumaad ühendavates kihelkondades, B_d
Põhja-Tartumaal. C puudub Lõuna-Bestis, BT_d piirneb Vil-
jandi- ja Tartumaaga. AD on iseloomulik Põhja-Bestile, D
Saaremaale, E_d Viru- ja Pärnumaale.

1.9. Element IX

A tõrvarüuga: Iis - 1, Lüg - 1, VMr - 1, Vi - 1, Amb - 3,
JMd - 2, Pee - 1; B tõrvakasukaga: Kad - 2, Rak - 2, Kuu -
1, Tln - 1, Kos - 1, Pil - 1, Lai - 1; C raudkasukaga: Kir
- 1, Trm - 1, Kod - 1, Har - 1, Vru - 1, Se - 1, Tt - 1; D
raudpükstega: VJg - 1; E pigikuega: Nis - 1; F raudrüüs:
Hls - 1; G musta kuuega: Jöh - 2, Rap - 1, Mär - 1, Prn -
1; H tõrvarüü seljas: Sim - 1, VMr - 1, JJn - 1, Pee - 1,
PJg - 1; I pigise kasukaga: Tln - 1, HMd - 1; J kivikasu-
kas seljas: Hag - 1; K musta mütsiga: Vän - 1; L vaiguka-
sukas seljas: Tür - 1; M vaiguse kasukaga: Vil - 1; N tõr-
vase kuuega: Trm - 1; O tõrvane kasukas seljas: Hlj - 2,
Kuu - 2, Kos - 1; P must tõrvariidest kuub seljas: Sim - 1.

Versioone A ja B on tarvitatud Järvemaal, kuid nende
levikukihelkonnad ei kattu. H esineb Simunast Peetrini üks-
teisega piirnevates kihelkondades. IX ongi enamasti Põhja-
Besti element, vaid C ulatub Lõuna-Bestisse, samuti mõned
juhuslikud versioonid.

1.10. Element X

A läheb metsa: VMr - 1, Kuu - 2, Jõe - 1, Jür - 1, Vig - 1,
Noa - 1, Mus - 1, Jäm - 1, Vän - 1, Tor - 4, Hls - 1, Hel -

3, Trv - 6, Pst - 2, Vil - 2, Kõp - 1, KJn - 1, Pil - 1, Kse - 1, Krl - 1; A läheb metsa sisse: Trv - 1; B jookseb metsa: Tt - 1; C tuleb vastu: Khk - 1; D läheb: Hlj - 2, Pee - 2, Pai - 1, Tür - 1, Jõe - 2, Juu - 1, Krj - 4, Khk - 1, Kär - 1, Äks - 1, Kaa - 1, Pha - 3, SJn - 1, Pil - 1, Pal - 2, Kod - 1; E tuleb: Mus - 1, Vil - 1, Urv - 1.

A esineb domineerivalt Pärnu- ja Viljandimaal. On põhiliselt Saaremaa versioon, noteeringuid on ka Paide ümbrusest.

1.11. Element XI

152 tekstis kasutatakse versiooni A - metsast ajab sead välja: Hal - 4, Rak - 1, JMd - 2, JJn - 1, Pee - 2, Tür - 1, Tln - 1, Kos - 1, Juu - 1, Rap - 1, Hag - 1, HMd - 1, Mär - 1, Kul - 1, Kar - 1, Noa - 1, Krj - 1, Khk - 1, Ans - 1, Jäm - 1, Kaa - 5, Vll - 1, Põi - 4, Tõs - 1, Aud - 1, Pär - 3, Prn - 4, Saa - 5, Hls - 2, Krk - 3, Hel - 1, Trv - 4, Pst - 6, Vil - 5, SJn - 2, Pil - 1, Plt - 2, Ksi - 5, Lai - 3, Pal - 8, Kod - 1, MMg - 1, Äks - 2, TMr - 2, Trt - 12, Von - 5, Kam - 2, Nõo - 3, Puh - 2, Ran - 2, Rõn - 1, Ote - 10, San - 1, Kar - 4, Urv - 3, Rõu - 2, Vru - 1, Plv - 2, Rõp - 2, Tt - 3; A ajab metsast sead välja: Jõh - 1, Lüg - 1, Kad - 1, Tln - 1, Kos - 1, Rap - 1, Hag - 1, Vör - 1, Põi - 2, Vän - 4, Prn - 2, Saa - 3, Hls - 4, Hel - 1, Trv - 1, Vil - 2, Kõp - 2, SJn - 3, KJn - 1, Ksi - 1, Pal - 2, Kod - 1, Äks - 2, Trt - 2, Von - 2, Ote - 4, San - 1, Vru - 1, Rõp - 1, Tt - 5; B ajab metsas sigu taga: Hlj - 1, Sim - 1, VMr - 1, Kuu - 1, Tln - 1, HMd - 1, Han - 1, Rid - 1, Tõs - 2, Mih - 1; B ajab sigu metsas taga: JMd - 1, Kuu - 1, Kul - 1, Hps - 1, Rõu - 1, Plv - 2, Rõp - 1, Tt - 1; C ajab metsast loomad välja: Koe - 1, Kuu - 1, Pal - 1, Trm - 1, Trt - 1, Von - 1, Ran - 1, Har - 1; C ajab loomad välja metsast: Hel - 1; D ajab metsast elajad välja: Rap - 1, Trv - 1, SJn - 1, Trt - 1, Von - 1, Plv - 1; D ajab elajad metsast välja: Rak - 2, Kuu - 1, Khk - 1, Se - 1; E ajab sigu varikust välja: Pal - 2, TMr - 1, Von - 2, Se - 1; E ajab varikust sigu välja: Rõu - 1; F ajab põrsaid metsast välja: Vi - 1, Vän - 1; F ajab metsast põrsaid välja: Tln - 1, SJn - 1, Urv - 1; G käib neid välja ajamas: Käi - 1, Kär - 1, Kaa - 1; H ajab sead metsast ära: Krj - 1, Khk - 1, Jäm - 1; I ajab varikust põrsaid välja:

Vas - 1, Se - 2; I ajab põrsaid varikust välja: RÄp - 1, Se - 1; J ajab kõik sead välja: Hlj - 1, Tor - 1; K metsas ajab põrsaid taga: VMr - 1, Mar - 1; L ajab kirjuid põrsaid taga: Rak - 2; M metsas ajab loomi taga: Kuu - 1, Rap - 1; N käib neid taga ajamas: Mus - 1, Hel 1; O ajab neid sealt välja: Tor - 1, Trv - 1; Ö sealt ajab neid välja: Rõu - 1; P ajab kõik loomad välja: Hel - 2; R ajab kõik metsast välja: Hel - 1, Trv - 1; S metsast ajab karja välja: Trt - 1; Š ajab karja metsast välja: San - 1, Se - 1; T ajab valgeid varssu välja: Vru - 1, Se - 1; U ajab kõik linnud välja: Hel - 1, Vlg - 1; V ajab sigu seest välja: Pee - 1; Ü ajab sealt põrsaid välja: Pee - 1; Ä ajab seal sigu taga: Pee - 1; Ö ajab sead lageda peale: Tln - 1; Ü käib sigu ära ajamas: Kaa - 1; AA ajab salust sigu välja: Äks - 1; AB ajab metsast täiu välja: Ksei - 1; AC ajab metsast põtru välja: Tt - 1; AD ajab konnad metsast välja: Trm - 1; AE ajab sealt sigu välja: Trv - 1; AF ajab pullikest metsast välja: Trt - 1; AG ajab verevaid sigu välja: Se - 1; AH ajab soed metsast välja: Se - 1; AI ajab metsast karusid välja: Ote - 1; AJ seakarja ajab metsast välja: Rõn - 1; AK ajab metsas põrsaid taga: Hlj - 1; AL ajab sead välja: VMr - 2, Amb - 1, Tln - 1, Ris - 1, MÄr - 1, Vig - 1, Noa - 1, KÄi - 1, Rei - 1, Emm - 1, Krj - 2, Mus - 1, KÄr - 1, Põi - 1, Tor - 1, Saa - 1, Hls - 1, Trv - 2, Vil - 3, Kõp - 1, KJn - 3, Plt - 1, Ksi - 2, Lai - 2, Kod - 1, Võn - 1, Puh - 1, Urv - 1, Plv - 1, RÄp - 1, Se - 1; AL sead ajab välja: Emm - 1; AM ajab sigu taga: Vai - 1, Jõh - 2, Kad - 1, Rak - 1, VJg - 1, Sim - 1, JMd - 1, Koe - 1, Kuu - 6, Tln - 1, Rap - 2, Nis - 2, Kul - 1, LNg - 1, PJg - 1, VÄn - 1, Pil - 1, Lai - 1, Trm - 1, Trt - 1, San - 1, Tt - 1; AN ajab neid taga: Vai - 1, Jõh - 1, Iis - 2, Kuu - 2, Ris - 1, Lai - 2, Pal - 1, Trm - 1; AO ajab nad välja: Amb - 1, Kir - 1, Aud - 1, Tor - 2, Kod - 1; AP ajab põrsad välja: VMr - 1, TÜR - 1, Kuu - 1, Pil - 1; AR ajab põrsaid taga: Amb - 1, Koe - 1, Tln - 1, Lai - 1; AS ajab kõik välja: Prn - 1, Trv - 1, Ksi - 1, Pal - 1; AT ajab sead ära: Krj - 1, Mus - 1, Jäm - 1; AU ajab siga taga: Jõh - 1, Kuu - 1; AV ajab karja taga: Jõh - 1, Sim - 1; AÖ ajab loomi taga: Jõh - 1, Jäm - 1; ÄÄ ajab sigu metsast: JMd - 1; AÜ käib neid vaatamas: Emm - 1; AÜ metsast loomi ajama: Krj - 1; BA käib ära ajamas: Mus - 1;

BB nüpeldas sigu välja: Trv - 1; BC ajab nad välja: Kod - 1; BD ajab lehmi välja: Vae - 1; BE ajab elajad välja: RÄp - 1; BF küüdid sigu taga: Kuu - 1; BG ajab välja: Jõe - 1, Vig - 1, Han - 1, LNg - 1, Vll - 2, Tor - 1, Hls - 1, Krk - 1, Vil - 1, Pil - 1, Lai - 2, Kod - 1, Vön - 1, Urv - 1; BH ajab taga: Nrv - 2, VJg - 1, Sim - 1, VMr - 1, Kuu - 1, Hag - 1, Tor - 1, Prn - 1; BI khib kuulamas: KHi - 2; BJ kargutab tsaga: Khk - 1, Mih - 1; BK sigu ajab: Kad - 1; BL sigade taga: Rei - 1; BM ajab sigu: Jõh - 1; BN taga: Jõh - 1; AC metsa seest ajab põtru välja: Ote - 1; BO ajab valged põrsad metsast välja: Tor - 2, Pil - 1, Trt - 1; BP ajab metsast valgeid sigu välja: Pal - 3; BR ajab kõik sead metsast välja: Tür - 1, Vän - 1; BS peksab kõik põrsad metsast välja: Amb - 1; BT metsas ajab halle loomi taga: Mar - 1; BU ajab sealt need sead välja: Vän - 1; BV ajab karja valgeid vasikaid välja: Hel - 1; BÖ ajab kõik linnud metsast välja: Trv - 1; BÄ metsast leiab ka vahel loomakest: Vil - 1; BÖ metsast ajab punaseid sigu välja: Vön - 1; BÜ mäe p. ajab sigu välja: Pal - 1; CA kahara varikust ajab sigu välja: Rõu - 1; CB ajab suured sead metsast välja: Trm - 1; CC khib sealt linde välja ajamas: Han - 1; CD ajab kõik need loomad sealt välja: Pst - 1; CE ajab sead kõik puise heinamaa peale: Pai - 1; CF metsa sees ajab halle põrsaid taga: Mar - 1; CG ajab sead metsast puise põranda peale: SJn - 1; CH ajab lambad ja sead metsast välja: Kan - 1; CI mäe p. ajab metsast sigu välja: Plv - 1; CJ kust ajab välja lambaid ja sigu: San - 1; CK ajab metsas sead lageda välja peale: Hlj - 1.

Versioon A tuleb kõige sagedamini esile Viljandi- ja Tartumaal, A Pärnu-, Viljandi- ja Tartumaal. AN levilaks on Virumaa idapoolsed kihelkonnad, Harju- ja Tartumaa. Harva esineb komponenti XI Setus.

Antud elemendi juhuslikud versioonid ilmnevad Ida-, Kesk- ja Lõuna-Eestis, samuti saartel, aga peaaegu puuduvad Lääne-Eestis.

1.12. Element XII

A raudkepiga: Kuu - 3, Hag - 1, Se - 1; B piitsaga: VMr - 1, Pee - 1; C raudnuiaga: Plv - 1, RÄp - 1; D raudkangiga: Kuu - 1; E põialmats: Ans - 1; F luumöögaga: Vän - 1; G har-

giga: Vön - 1; H nuiaga: Tra - 1; I kepiga: Tra - 1; J puunuiaga: Kuu - 1; K kivinuiaga: Kuu - 1; L luiee nuiaga: Pst - 1, SJn - 1; M raudse piitsaga: Kuu - 2; N haralise vitsaga: JMd - 1; O luiee vikatiga: TÜR - 1; P tõrvaee londiga: Jõh - 1; R raudee kooguga: Se - 1; S kõvera kepiga: Se - 1; T luiee kepiga: Kuu - 1.

Kõige populaarsem on element XIII Kuusalu tekstides. Antud elemendi puhul on võimalik jälgida kahte levikueuunda, üks Jõhvist Setuni ja teine Kuusalust Paiatuni.

1.13. Element XIII

A igal hommikul: Ris - 1, Krj - 1, Mus - 1, Kaa - 2, Tõs - 1; B iga päev: Han - 1, Emm - 1; C hommikul vara: Krj - 2; D vahel: Rap - 1; KHi - 2; E sagedasti: Rap - 1; F hommikuti: Mus - 1; G kui tal aega: Tt - 1; H iga pühapäeva hommikul: Krj - 1; I ööd kui päevad: VJg - 1; J pühapäeva hommikul õige vara: Ans - 1.

Element XIII iseloomustab Saaremaalt korjatud mõistatusi. Vähem on teda Järva- ja Hiiumaal, vaid kaks korda kasutatud Pärnumaa tekstides ning kord Virumaal.

1.14. Element XIV

Elementi XIV on kasutatud 11 tekstis ja kõigis erineval kujul.

A tapsle: Hel - 1; B tapab ära: Khk - 1; C lööb maha: Ans - 1; D löödakse surnuks: SJn - 1; E selle tapab ära: Amb - 1; F tapab seal ära: Tln - 1; G jääger võtab vastu: Vön - 1; H kus nad tapetakse ära: Pai - 1; I lageda lapi p. tapetakse ära: VEn - 1; J tapab lageda heinamaa p. ära: TÜR - 1; K tapab nad puiee heinamaa p. ära: Pst - 1.

Käsitletav kooetiaosa on levinud ühes suunas, Amblast, otse lõunasse Helmeni, vaid kaks versiooni on Saaremaalt, üks Tallinnast ja üks Võnnust. Suur varieerumine viitab elemendi juhuslikkusele. Teisalt kõneleb juhuslikkuse vastu kõikide versioonide ühene sisu.

1.15. Element XV

Koostisosi XV, XVI, XVII ja XVIII on võrdlemisi raske üksteisest eristada. XV alla on koondatud elemendid tähend-

dusega nina, XVI alla tähendusega silmad ja üldse kehaosad, mis asetsevad ninast kõrgemal. Ülesandes kirjeldatud kehaosad, mis jäävad silmadest ülespoole, on koondatud element XVII alla. XVIII on kõige ebakindlama lähtealusega. Sida kuuluvad need koostisosad, mis kuidagi ei mahu eelmiste elementide sisse.

Element XV tarvitata vaim versioon on

A tsälgutaja p. noogutaja: Kul - 1, Trv - 1, Ksi - 1, Pal - 2, TMr - 1, Trt - 7, Vön - 8, Nõo - 1, Ote - 5, San - 1, Har - 2, Urv - 3, Krl - 1, Rõu - 4, Vru - 1, Plv - 3, Röp - 3, Vas - 1, Se - 3, Tt - 4; B tsälgutaja p. nulgutaja: Röp - 1; C tsälgutaja p. noogutaja: Prn - 1; D tsälgutaja p. nuusut: Vön - 1, Ote - 1, San - 1, Krl - 1, Rõu - 3; E tsälgutaja p. koogutaja: San - 2; F veski p. nuusuti: Hlj - 3, Kad - 1, Kak - 2, Kuu - 7, Tln - 1, Röp - 1; G veski p. noorsk: Se - 1; H maiguti p. nuusuti: Nrv - 1, Lüg - 1, Hlj - 1, Rak - 1, Kuu - 2, LÄ - 1, Kod - 4; I mätsuti p. nuusuti: Vai - 1, Hlj - 5, VJg - 1; J mätauti p. nohisti: Jõh - 1, Sim - 1, JMd - 1, Põi - 1, Plv - 1; K matsuti p. noosut: Iäs - 1, Urv - 1; L maiguti p. noosut: Ote - 1; M maigutaja p. koogutaja: Rõu - 1; N maigutaja p. haisutaja: Krl - 1; Krl - 1; O lõkuti p. noaku: Trm - 1, Pal - 1, MMg - 1; P lapjo p. noogutus: Se - 1; P noogutus lapjo p.: Se - 1; R lõksu p. nosu: Lai - 1; S lõuguti p. nuusutaja: Urv - 1; T lõkautaja p. nuusutaja: Vlg - 1; U lõpauti p. nohisti: Kad - 1; V lõuguti p. nuusuti: Lüg - 1; Ö noogutaja p. koogutaja: Trt - 1, Ote - 1; Ä nätsuti p. nohisti: Muh - 1.

Versioon A on iseloomulik Lõuna-Eestile (Tartumaa lõunaosa, Võrumaa ja Setu). P areaal on Rakvere ja Kuusalu vaheline ala, lisaks on teda täheldatud kord Tallinnas ja kord Rõpinaas. H on Põhja-Eesti rannikualade ja Kodavere versioon, I Virumaa ja O jällegi Tartumaa versioon. Üksikversioonideat on kirjapanekuid Virumaalt, Tartumaalt, Võru- ja Setumaalt.

Seega element XV esineb Virumaal, Järvamaal, peamiselt Kuusalus, Peipsi-äärsetes kihelkondades, Tartumaal, Võrumaal ja Setus. Ülejäänud Eeti alalt täheldatud mõistatustes ta peaaegu puudub.

1.16. Element XVI

A noogutaja p. pilgutaja: Kul - , Tar - 1, Ksi - 1, Äks - 1, TMr - 1, Trt - 7, Von - 8, Kam - 1, Nõo - 1, Ots - 5, San - 2, Har - 2, Urv - 2, Krl - 1, Rou - 3, Vru - 1, Plv - 5, RÄp - 6, Vas - 2, Se - 3, Tt - 5; B nuusuti p. pilkmed: Vai - 1, Läg - 2, Hlj - 6, Kad - 2, Rak - 3, VJg - 1, Kuu - 1, Tln - 1, Lä - 1, Trm - 1, Kod - 4, RÄp - 1; C nuusuti p. pilgut: Hlj - 1, Trm - 1, Vil - 1, Pal - 1, Von - 1, Ran - 1, Ote - 2, Urv - 1, Krl - 1, Rõu - 1, Rõu - 3; D nohisti p. pilguti: Jõh - 1, Kad - 1, JMd - 1, Kuu - 2, Han - 1, PSi - 2, Muh - 1, Plv - 1; E nolktuse p. pilktus: Trt - 1, Nõo - 1, Rõn - 1, San - 2; F nohutuse p. pilgutus: Vru - 1, Ss - 1; G noau p. pilk: Lai - 1, MNg - 1; H noocrska p. pilktus: Se - 1; I nulgutaja p. pilgutaja: RÄp - 1; J noogutaja p. polgutaja: Prn - 1; K noasuti p. pilgut: Iis - 1; L noutsuti p. pilgut: VJg - 1; M natsuti p. pilguti: Iis - 1; N tsälgutaja p. pilgutaja: Pal - 1, Trt - 1, Von - 1, Ote - 1, Kan - 1, Vru - 1, RÄp - 1, Se - 1, Tt - 1; O tsälktuae p. pilktus: Se - 2; P tsän-gu p. pilk: Har - 1; R noogutaja p. tsälgutaja: Pal - 1, Äks - 1, Von - 1, San - 1, Kar - 1, Vas - 1; S noogutaja p. mägi: Pal - 2, Ote - 1; T noogutaja p. msts: Ote - 1; U noogutaja p. mokutaja: Ote - 1; V nohisti p. kuuluti: Sim - 1; Ö nohisti p. peiksutid: Jõh - 1; Ä tobia p. pilkus: Prn - 1, Hel - 1; Ö mokutaja p. pilgutaja: Ote - 1, Rõu - 1; Ü hai-sutaja p. pilgutaja: Urv - 1, Krl - 1; AA maigutaja p. pilgutaja: Trt - 1; AB hirmutaja p. pilgutaja: Kam - 1; AC vaa-gutaja p. pilgutaja: Har - 1; AD kuuluti p. pilguti: Sim - 1; AE veski p. pilguti: Kuu - 1; AF nuusuti p. mägi: Hlj - 1; AG mätsuti p. pilguti: Hlj - 1; AH pilktus tsälktuse p.: Se - 1; AI pilktus nolktuse p.: Se - 1; D^o nohistil pilgu-ti: Se - 1; AJ pilgutus: Puh - 1, San - 3, Plv - 1, Se - 8; A_o noogutaja p. on pilgutaja: Se - 2; AK noogutaja p. on mägi: Urv - 1; AL särgatsi p. on pilkne: Hel - 1.

Versiooni A kohtame Tartu- ja Võrumaal, lisaks kolmes Setu tekstis. B on enamasti Võrumaa versioon, kuid on tarvitatud mõnel korral ka Järva- ja Tartumaal (eriti Kodave-res). C-d võib pidada Lõuna-Eesti versiooniks. N areaaliks on Tartu- ja Võrumaa ning AJ on levinud Lõuna-Tartumaal ja Setus. Element XVI puudub Keak-Eestis, vähe on teda Lääne-

Eestis. Harva kasutatud element XVI versioone sisaldavad Lõuna-Eesti ja Virumaa tekstid.

Antud koetisosea kohtame enamasti Lõuna-Eestis, kuid levila ulatub tal Põhja-Besti rannikualadeni. Peipsi-äärised kihelkonnad on ühendusteeks kahe kasutusala vahel.

1.17. Element XVII

A pilgutaja p. mägi: Vai - 1, Jõh - 1, Hlj - 3, Kad - 1, Rak - 1, Kuu - 2, Tln - 1, Põi - 1, Trv - 1, Ksi - 1, Pal - 1, TMr - 1, Trt - 7, Võn - 7, Kam - 1, Nõo - 1, Ote - 4, San - 3, Kan - 3, Urv - 2, Krl - 1, Har - 1, Rõu - 3, Vru - 1, Plv - 3, RÄp - 7, Se - 1, Tt - 3; B pilguti p. mets: Jõh - 1, Iis - 1, Lüg - 2, Hlj - 2, Kad - 1, Vai - 2, VJg - 1. Sim - 1, JMd - 1, Kuu - 5, Han - 1, Põi - 1, Prn - 1, Vil - 1, Trm - 1, Trt - 3, Võn - 1, Kam - 1, Hõo - 1, Ran - 1, Rõn - 1, Ote - 1, Urv - 1, Har - 1, Rõu - 1, Vru - 1, Plv - 2, RÄp - 1, Vas - 1, Se - 2, Tt - 2; C pilguti p. legendik: Kuu - 5; D pilkmete p. mets: Kad - 3, Trt - 1; B pilktuse p. varik: Rõu - 1, Vas - 1, Se - 2; F pilguti p. ealu: Trm - 1, Pal - 1, Kod - 1, Ote - 1; G pilgutaja p. kolu: Hlj - 1, Trm - 1, Vlg - 1; H pilu p. ealu: Lai - 1, MMg - 1; I pilgu p. mägi: Har - 1; J pilgutaja p. pilv: Ote - 1; K pilgutaja p. loigutaja: Ote - 1; L pilguti p. nupp: Ote - 1; L₁ pilgutaja p. nupp: Kad - 1; M pilgutaja p. laud: Krl - 1; N pilguti p. kuuluti: VJg - 1; O pilguti p. maantee: Hlj - 1; P peiksuti p. mete: Jõh - 1; R varik: Se - 1; S pilgutaja p. suur mets: Iis - 1, Kuu - 1, Põi - 1, Urv - 1, Rõu - 1; T pilgutaja otsas kahar varik: Rõu - 1, Se - 1; U pilgutuse p. vabane varik: Vru - 1, Se - 1; V pilkse p. on mets: Hel - 2; Ö pilgutaja p. pake mets: LÄ - 1, Krl - 1; Ä pilktuse p. suur padi: Se - 1; Ü pilgutaja p. kasvab mets: Äks - 1; Ü pilgutaja p. kahar mete: RÄp - 1; AA pilgutaja p. suur mägi: Võn - 1; AB pilktuse p. mäe p. varik: Se - 1; AC pilgutaja p. mete ja venki: Võn - 1.

Elemendimt XVII võib täheldada kaht põhiversiooni, need on A ja B. Ülejäänud on enam või vähem juhuslikku laadi. A eeneb Tartu- ja Võrumaa versioonina, kuid ulatub ka Viiru- ja Järvamaale. B on levinud küll eamades maakondades,

kuid hõlmab rohkem kihelkondi. Ainuüksi Kuusalule on omane versioon C.

Koetisoea XVII levikusuunad on Virumaast Kuusaluni ja teiseks Virumaast Peipsi suunas Lõuna-Eestisse, põhiliselt Tartu-, Võru- ja Setumaa. Mõjal vastavad elementi märkimisväärselt ei esine.

1.18. Element XVIII

A tsälgutus: Se - 6; A₁ tsälgutaja: San - 1, Se - 1; B tsälgutaja p. mägi: Ote - 1, Kri - 1, Plv - 1; C tsälgutaja p. varik: Se - 2; D tsälgutuse p. lapjo: Se - 2; E tsälgutuse p. paun: Se - 1; P tsälgutaja p. hirmutaja: Kam - 1; G tsälgutaja p. nupp: Kuu - 1; H posti p. tsälgutaja: Tr - 1; I kõlgutaja p. tsälgutaja: RÄp - 1; J loogutaja p. nupp: Ote - 1; K koogutaja p. maigutaja: Trt - 1; L käuti p. käänati: Vru - 1; M käänati p. tsälguti: Vru - 1; E kõlguti p. mägi: VJg - 1; O kuuluti p. mets: Kuu - 1.

Element XVIII areaaliks on Lõuna-Tartumaa, Võrumaa ja Setu.

1.19. Element XIX

Element XIX on ühekordne: A-kelle kätte saab: Amb - 1.

Üheksateistkümnest koostisosast, mis esinevad tüübis "Hark all, paun peal", on kõige varieeruvam XIV, varieerumisprotsent 100. Järgneb komponent XVIII 91,7 %, siis XII 71,5 %.

Varieerumisprotsendi arvutamise aluseks on vastava elemendi versioonide arvu ja esinemissageduse (vt. tabel 1 lk. 77) omavaheline suhe. Näiteks kui elementi I on kasutatud üldse 736 korda ja tal on 14 versiooni, siis varieerumisprotsendiks saame 1,9. Tabel 2 annab niisuguse ülevaate kõikidest elementidest. Elemendid on järjestatud tabelis varieerumisprotsendi alusel. Eeli esimest koostisosa varieeruvad ülejäänuid vähem, mis kinnitab nende kuulumist põhi-elementide hulka.

T a b e l 2

Element	I	II	III	IV	X
Versioonide arv	14	29	37	52	6
Varieerumisprotsent	1,9	3,9	5,4	8,2	8,6

V	XVII	XVI	VI	VII	VIII	XV
48	23	40	97	36	105	36
9,8	20	22,3	24,3	29,3	30	30,3

IX	XIII	XI	XII	XVIII	XIV	XIX
16	10	98	20	22	11	1
34,1	50	51,6	71,5	91,7	100	100

2. Elementide omavahelised suhted tüübis "Hark all, paun peal"

Mõistatustüübis "Hark all, paun peal" on element I alati I kohal, II, III, IV ja V enamasti vastavalt II, III, IV ja V kohal. Põhielement VI on kõige sagedamini küll VI kohal, kuid tema asend on nihkunud VI kohast nii ette- kui tahapoolle. Ka elementidel XV, XVI ja XVII on mõistatusvariantide eelistatumalt kasutatud kohad V, VI ja VII. See ei välista elementide VI, VII ja VIII, mis enamasti asetsevad just neil kohtadel, esinemist mõistatustes, vaid lükkab nende asendi kaugemale tavalisest. Tekstid, mis sisaldavad koostisosi XV, XVI ja XVII, ongi kõige suurema elementide arvuga, koosnedes tavaliselt rohkem kui kümnest komponendist. Näiteks: "Hark all, pari p., pari p. paun, pauna p. rist, risti p. veski, veski p. nuusuti, nuusuti p. pilgutid, pilgutite p. lagendik, lagendiku p. mets, metsas sead, kivikasukaga poiss ajab sigu taga." (E 43939^c(103) < Kuu). Näitena toodud variant on üks pikemaid üldse.

Mida enam on mingi element kasutamisel olnud (mida suu-

Tabel 3

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
I	736												
II	2	731	1										
III		1	676	6									
IV	2	2	8	628	14								
V			1	27	447	12	2		1				
XV ^a			1	18	51	49	3						
VI			3	3	18	297	19	27	32	9			
XVI			1	2	41	83	50	2					
VIII	1	1		1	11	78	104	49	37	55	11	3	
XVII					6	24	67	36	2				
IX			1	1	2	3	15	12	5	2	5	1	
XI					9	24	51	228	101	36	26	12	3
VII	1	1		3	22	15	20	44	17				
X						2	23	36	2	3	2	1	
XVIII			5	4	9	1	3	1					
XIII					1	3	7	1	6	1		1	
XII				1			4	2	7	2	7	5	
XIV								1	4	3	1	2	
XIX										1			

Araabia numbrid tähistavad kohta mõistatuses, elementi tähistavad rooma numbrid.

rem on tema sagedusprotsent), seda kindlam on tema asend teiste elementide suhtes.

Kui mõistatustüübis "Hark all, paun peal" on antud vaid kuus põhielementi, siis on nad ikka järjestuse I II III IV V VI, mis on tarvitatavaim kombinatsioon üldse, teiste sõnadega on meil siie tegemist normaalvormeliga. Elementide V ja VI eagedusprotsent tekstides on madalam esimesest neljast, mis võimaldaks meil neid mitte lülitada põhielementide hulka. Kuid terviklik on just vormel I II III IV V VI. 79 mõistatusvarianti on juet selle vormeliga. Variante, mie sisaldavad põhielemente I kuni VI ja milles lisandub teisigi koostisosi, on 255. Seega on põhjust pidada V ja VI põhielementideks.

Kuigi tabelist 1 loeme, et esinemissageduselt on VI kohal element XI, ei saa me teda ometi pidada mõistatustüübi põhielementide hulka kuuluvake, sest tema koht mõistatuees on küllaltki liikuv ja meelsamini on teda kasutatud just ülesande lõpus. Stiilist tingituna võib elemendi XI vahele kiiluda mõni teine koostieosa, tavaliselt VIII ja XII, näit. Enn 3: khib must mees neid vaatamas. Selles näites on vahele kiilunud oaks element VIII.

Kõige kindlamalt on omavahel ühendatud elemendid I ja II, tavalieelt lisanduvad III, IV, V, VI, nagu eespoolgi mainitud. Kuid selles reas võib toimuda muutusigi, näit. Hlj 9: I II III V VI (puudub IV), Hlj 2: I II III IV XV XVI XVII VII VIII IX XI (puudub V), Kuu 20: I II IV V VI VIII XII XI (puudub III). Ülesandes pole kunagi rida II I, püsiv on I II, sest inimest kirjeldatakse ikka jalgadest peani, see on kindel kompositsioonivõte.

Omavahel on seotud elemendid XV, XVI, XVII ja XVIII. Nende kohta tekstides oli juttu eespool ja tulime järeldusele, et eee on võrdlemisel kindel. XVI ja XVII on harva lahutatud ning esinevad ikka reana XVI XVII. XVIII asend on kõige ebajärjekindlam. Statistiliselt on siieki esikohal vormel IV XVI XVII XVIII.

Kolm kõige sagedasemat rida on I II III IV V VI "Hark all; paun p. pauna p. riet, risti p. nupp, nupu p. mets, metsas sead" (Vai 1), I II III IV V (Jõh 9) ja I II III IV V VI VIII XI "Hark all, paun p., pauna p. rist, rieti p. nupp, nu-

Chart IV

pu p. mets, metsas sead ja pigine poisike ajab neid taga" (Vaj 2).

Kaardile VII on kantud normaalvormeli levila ja teiseks vormelid, mis sisaldavad kõik kuus põhielementi ja liiks teisigi komponente.

3. Mõistatustüübi "Hark all, paun peal" lahendustest

F. J. Wiedemanni järgi on mõistatuse lahendus enam peidetud kui arusaadav (29, 162). "Kõige olulisem mõistatuste juures on nende lahendus," arvab Pauly-Vissova (22, 64). Ka saksa teadlane R. Petsch soovib mõistatust nende sisu järgi, s. t. nende lahenduste järgi korrastada, millega võib anda ülevaate sellest, kuidas on asju või nähtusi käsitatud rahva loova vaimu poolt ja kuidas need poeetilisse vormi pannakse (23).

Ed. Laugaste jagab mõistatuse lahendamise seisukohalt tinglikud tunnused nelja rühma.

1. Suunavad, mis viitavad õigele lahendusele (Mees seisab mäe peal, raudsaapad jalas - ader).

2. Desorienteerivad. Võivad anda ka eksilahendusi.

3. Tunnused, mis võivad kas suunata lahendamisele või selleat kõrvale juhtida. Kits keldris, keel väljas - tuli. Seesuguste tunnustega on mõistatused, mis annavad mitu lahendust: Elutu varjab elusat - maja. Aga ka kirik.

4. Indiferentsed (0-tunnus). Emand mäel, helmed kaelas - pihlakas.

Tunnused võivad esineda korraga kõik või ainult osa neist, koguni üksainus, kuid see ei saa olla ei erapooletu ega desorienteeriv, võib olla aga indiferentne või suunav. Mõistatus valib tunnuseid, mida võib esineda mitmel esemel, aga mitme tunnuse kõrvutamise ja koos esitamise kaudu korri-geerivad need vastastikku üksteist ja õigele lahendusele jõudmine eeldab osavat analüüsijat.

Absurdsed tunnused mõistatustes puuduvad (35, 88 - 90).

Lihtsatest muudatustest piisab, kohendamaks mõistatust uute lahenduste tarvis ja mida teravmeelsemad need on, seda kergemini ununeb vana mõte. Mõistatused ongi peamiselt neile iseloomulikust sisust äratuntavad. Ka antud mõistatustüüp

"Hark all, paun pÄäl" võib saada mitmesuguseid lahendusi.

Eelnevalt selgitasime, et uuritav tüüp koosnes üheksateistkümnest elemendist, neist kuue olid põhikomponendid. Mida rohkem koostisosi on ülesandes, seda peidetumaks muutub vastus. Lahenduseks on antud erinev arv objekte, seda lubab mõistatustüübi kirjeldav iseloom. Mõtte inimene (tähistatud sümboliga C) kõrval on lahenduses tihti Ära toodud inimese üksikuid kehaosi. Kui kirjeldus sisaldab elemente VII kuni XIII, siis lahendusena on C-le lisatud veel peasugemine (tähistatuna F) või soeb harjaga pead, täid, tingud, peahari.

Et näidata fantaasiaküllust vastustes, on allpool toodud Ära kõik lahendustee sisaldunu:

C märgib tähendust inimene, F soeb harjaga pead, peasugemine, Q täid, q tingud, X hari, Y soetakse harjaga täisid, C inimene otsib täisid või tapab täisid, E pois, E₁ laps, Z peasugeja, T keha, T₁ inimese liikmed, T₂ jalad, T₃ taguots, T₄ kõht, T₅ magu, T₆ rind, T₇ käed, T₈ sõrm, T₉ põial, T₁₀ sõrmeküüs, T₁₁ kael, T₁₂ pea, T₁₃ loug, T₁₄ suu, T₁₅ hambad, T₁₆ keel, T₁₇ nina, T₁₈ silmad, T₁₉ ripsmed, T₂₀ korvad, T₂₁ otsaesine, T₂₂ juuksed.

Mõistatuse esitaja on oma vastuse kombineerinud nendest võimalustest ja tulemused on mitmekesised. Vastus võib koosneda ühest objektist (tegemist on objektilise mõistatustüübiga), sel juhul on lahenduseks tavaliselt C, või sisaldab lahendus endas kuni 11 objekti (komplekslahendus), näit. Hlj 6 : CT₂, T₄, T₇, T₁₂, T₁₄, T₁₇, T₁₈, T₂₂ QX.

63 tekstis lahendus puudub, seda ei ole antud paljudes Jõhvi ja Palamuse õpilastelt kirja pandud variantides.

Mingile maakonnale omast lahenduste kombinatsiooni ei ole. Lahendused, milles on omavahel seotuna inimene koos kehaosadega, peasugemine või hari, esinevad mõistatuse areaalil ühtlaselt.

Lahendusele suunavaiks komponentideks võiks käsitledavas tüübis pidada esimest kuut. Järgmised teenivad juba rohkem mõtet varjavat eesmärki ning just nende lisamisega ja nende kaudu saadi näidata nii oma valmukust kui ka leidlikkust ja fantaasiat. Seepärast on varieerumisprotsentki vastavais koostisosades suurem.

Lahenduses leiduvaid kehaosade nimetusi ei ole alati

Ülesandes antud, need on jällegi mõistatuse esitaja fantaasia villi.

Mõistatustüüp "Hark all, paun peal" on objektiline, ülesanne sisaldab endas kuus objekti, mida on kirjeldatud järgmiselt: hark, paun, rist, nupp, mets, elajad. "Metafoori kui troobi sisuks on nähtuste selline võrdlemine, kus on ära jäetud põhimõiste (mida võrreldakse), selle funktsioonis seisab põhimõiste iaeloomutamiseks antud asekujutela ... Eseme tegevus või omadus on väljendatud teise eseme või kontrasti alusel" (16, 185). Nende metafoorsete kujundite lahtimõetamine juhibki meid lahendusele. Objektilisusele viitab seegi, et on võimalik ette kujutada neid kuni kirjeldatud. huvitav on märkida, et joonistades vastavad objektid, mis ülesandes antud, saame midagi kriipsujuku taolist. Seega viib meid siin sihile konkreetne mõtlemine.

Kui mõistatus sisaldab rohkem elemente esimesest kuuest (VII kuni XIV), siis tuleb sisse ka tegevus, näit. Hel 7: I II III IV V VI VIII IX XI XIV "Hark all, paun p., pauna p. rist, risti p. nupp, nupu p. paks mets, väike valge peaga poisike läheb metsa, ajab metsast signi välja tapale?" (peasugemine). Tegevuse aluseks on sõnad läheb ja ajab, mis lubavadki vastusena välja pakkuda peasugemise või inimene soeb harjaga pead, kus lahenduses leidub kaka objekti (inimene ja hari) ning tegevus (soeb). Seega leidub mõistatuste hulgas lihtsate lahenduste kõrval ka nn. kombineeritud lahendusi (17, 291), millele viitasime eespoolgi. Täpne vastus peabki sisaldama nii C kui F, sest ülesandes kirjeldatakse mõlemaid. Kui vastus koosneb X või Qq, siis on see puudulik ja aeletatav unustamisega, on ju tüüp "Hark all, paun peal" rahvasuus väga levinud ja mõne teise tsematilise rühmituse alla ei ole teda kunagi paigutatudki. Mõistatuse kirjelduse eesmärk ei ole ülesannet tarbetult keeruliseks muuta, s. t. püüid hoiduda liigsõnalisusest. Kuigi statistiliste andmete põhjal veendusime, et elementide arv võib tekstides olla väga suur, ometi ei tähenda see veel liigsõnalisust. Meil on tegemist kirjeldava, lüütilise tüübiga. Selles lüütil on poolvabad, s. t. neil on kindel sisu ja enam-vähem kindel järjestus, aga neid võidakse meelevaldselt valida rohkem või vähem. Iga element avab kirjeldatava mingist uuest aspektist ja lisab uusi pidpunkte lahendajale. Teisalt võib niisugune iseloomulike

joonte rohkus lahendaja segadusse viia ning raskendada otsustamist, millised tunnused on põhilised, millised juhuslikud.

Mõistatuse objekt on loojale kõige ligemalt tuntud ümb-
rusest, selle on ta ise osadeks lahutanud. Kui võrd vai-
mukalt elemendid omavahel kokku viiakse, onoleb mõistatuse esi-
tajast. Nagu muudegi liikide puhul, annab omajagu juurde
mõistatuse väljaütleva sõnastuslik, ka koguni teatraalne esi-
tus.

Kokkuvõte

Mõistatus on küsimus, mis peidab lahenduse. Määrav on
suhe selle vahel, kes annab mõistatuse, mis on teadvuses
olemas, ja äraarvaja vahel, kes oma vastusega peab tõendama
esitatut.

1100 mõistatusvriandi struktuuri analüüsi põhjal võib
täheldada, et kuigi vormel lihtsal lugemisel tundub vähe va-
rieeruv, annab üksikosiate väljatoomine ja nende analüüs
palju erinevat statistilisest keskmisest. Näiteke tüübi "Hark
all, paun peal" põhielement I sisaldub 736 tekstis. See tun-
dub olevat rahva teadvuses nii kinnistunud, et me ei ootagi
suurt versioonide arvu. Ometi eristame 14 versiooni.

Tüüp "Hark all, paun peal" on kirjeldav, koosneb 19 ele-
mendist, kuus neist on põhielemendid. Normaalkõnnele valem
on I II III IV V VI. Kirjeldavale mõistatusele on iseloomu-
lik tunnuste vaba lisamise või ärajätmise võimalus. Muutu-
sed esinevad struktuuris, mitte sisus. Mõistatustüüp "Hark
all, paun peal" on objektiline, "Vees ei upu, tules ei põ-
le" objektita. Kirjelduses toodud tunnused on valitud mõis-
tatuse esitajale tuntud konkreetsest miljõhst. Põhielemen-
did suunavad lahendusele, ülejäänud rohkem peidavad vastust.
Põhikoostisosadel on ka kindel koht teiste elementide suh-
tes. Juhuslikud elemendid seostuvad ülejäänutega ebapüsi-
valt.

Kui tüübis "Hark all, paun peal" kasutatakse kindlat
kompositsioonivõtet, s. t. element I enamasti esimesel ko-
hal, II teisel ja III kolmandal, sest inimest kirjeldatak-

se ikka jalgadest peani, siis tüübis "Vees ei upu, tules ei põle" esineb kaks normaalvormelit: I II III ja II I III. Tähtis on, et ülesandes seisaksid kõrvuti komponendid I ja II, sest tuli ja vesi on igavesed vastandid, nii ka inimese teadvuses. Seega - antiteetilise struktuuriga mõistatus.

Põhikomponentide varieerumisprotsent on väiksem ülejäänuist.

Mõistatustes varieeruvad lahendusedki, kusjuures on võimalik ebaõiged välja selekteerida. Tüübis "Hark all, paun peal" on võimalikud kaks lahendust. Lahendus sõltub elementidest. Statistiliselt eelistatuim on variantlahendus inimene. Kui lisanduvad elemendid VIII - XIV, tuleb sisse tegevus ja sel juhul on õige komplekslahendus inimene, kes soeb pead.

Tüübis "Hark all, paun peal" on eristatavad Lõuna- ja Kirde-Eestile omased koostisosad XV, XVI, XVII ja XVIII. "Vees ei upu, tules ei põle" puhul niisuguseid teatud maa-alsid omaseid komponente pole.

Tüüp "Hark all, paun peal" on metafooriline, "Vees ei upu, tules ei põle" perifraasiline. Järelikult - mida suurem on opositsioon mõistatuse kahe osa (küsimus - vastus) vahel, seda efektiivsem on metafoor. Mõistatustes on metafoorid konventsionaalsemad kui näiteks lauludes. Kujundlikkus on iga keele aluseks, kuid igapäevane keel lihvib seda tugevasti. Mõistatused, kasutades poetilist keelt, asetavad kujundilised pildid stilsetesse ridadesse, peidavad neisse saladuse, nii et iga pilt annab mõistatusele vastuse (tüübis "Vees ei upu") või üksik pilt ei vii meid küll terviklikule lahendusele, kuid viitab lahenduse mingile osale (tüübis "Hark all, paun peal").

Kui tüübis "Hark all, paun peal" leiame mõnes elemendis (näit. VIII) sageli epiteete (ka personifikatsiooni, näit. elemendis XI), siis tüübis "Vees ei upu" kasutatakse epiteete harva. Järelikult on mõistatustes epiteedil kindel funktsioon, mis erineb olemuselt laulude omast. Iga epiteet lisab kujutatava kindla tunnuse.

Põhielemente on aidanud säilitada ka neis sisalduv kindel rütm, millest juhuslikes elementides ei ole nii täpselt kinni peetud.

Jätk lahendamata suure varieerumise loominguline külg: mis tingis mõne elemendi suure varieerumise (näit. VIII tüü-

bis "Hark all, paun peal"), selle kõrval aga mõni element on vähevarieeruv. See küsimus polnud käesoleva t88 ülesandeks.

Millest eiaa on tingitud käsitletud mõistetatueetlilpide populaarena? Tühised formulatsioonid ei ela, nagu hea mõte halvaa sõnastuseski ei oma elujõudu. Põhjuseks on muidugi mõistatuste sisu, s. t. inimene ise. Ka sõnade oskuslik sidumine, kujundite valik, väljenduse tabavus ja laet not leat mõistatuste ülesehitus on kindlasti neid suulises traditsioonis.

Antud t88s on uuritud ainult ühe mõistatusterühma (inimene ja tema nimi) struktuuri. On loomulik, et laialdasemateks ja põhjapanevamateks üldistusteks oleks vaja jätkata mõistatuste struktuuri analüüsimist.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

1. D u n d e s , A. Trends in Content Analysis: A Review Article. Midwest Folklore XII, 1962.
2. E i s e n , M. J. Eesti rahva mõistatused. Tartu, 1889.
3. E i s e n , M. J. Mõista, mõista, mis see on. Mõistatused, keerulised küsimused ja mõistatusejutud. Tartu, 1914.
4. G e o r g e s , R., D u n d e e , A. Toward a Structural Definition of the Riddle. Journal of American Folklore 76, 1963.
5. H a i n , M. Rätsel, Stuttgart, 1966.
6. H u p e l , A. W. Mhstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalachen und den dörptschen, nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga u. Leipzig, 1780.
7. J a k o b s o n , C. R. Uus aabitaaraamat. Tartu, 1867.
8. J a k o b s o n , C. R. Kooli lugemise raamat. Tartu, 1888.
9. K a i v o l a - B r e g e n h ö j , A. Formula Analysis as a Method of Classifying Riddles. Finnish Folkloristics 1. Helsinki, 1974.
10. K a l l a s , O. Iutsi maarahvas. Helsingi, 1894.

11. K a m p m a n n , M. Eesti kirjanduseloõ peajooned.
Esimene jagu. Tartu, 1920.
12. Kasuline Talurahva Kalender 1883.
13. Kodu Kalender 1905.
14. K u u t , H. Kirjanduse lugemik. VI klaes. Tallinn, 1960.
15. K ö r b e r , C. E. A. Vanna rahva moistusse kõnned.
16. L a u g a s t e , E. Eesti kirjanduse ajalugu I. Tartu,
1946.
17. L a u g a s t e , E. Eesti rahvaluule. Tallinn, 1977.
18. L ö n n r o t , E. Suomen kansan arvoituksia. 1844.
19. Meelejahutaja. Piltidega kaunistatud Eesti kirjanduse
ajaleht õpetliku ning ajaviitliku sisuga. Tartu,
1887.
20. M e t s t a k , V. Eesti mõistatuste käsitlemisest. ESA
nr. 17. Tallinn, 1971.
21. M õ t l e j a , C. E. /ps./. Mõistatuste raamat. Esi-
mene korjandus. Tallinn, 1878.
22. P a u l y - W i s s o v a . Rättsel. - Real-Encyclope-
die d. class. Altert. Wise. I, A 1. Stuttgart, 1914.
23. P e t s c h , R. Neue Beiträge zur Kenntnis des Volks-
rätfels. Palaestra IV, 1899.
24. Pärno Eesti-rahva Kalender 1879.
25. H a u d , A. Kirjanduslooline lugemik. III jagu, 7. õp-
peaasta. Tartu, 1926.
26. S e l m e t , A. Kirjanduse lugemik. V klass. Tallinn,
1959.
27. T h o r H e l l e , A. Kurtzgefaßte Anweisung zur
Khnstnischen Sprache. Halle, 1732.
28. T ö n i s s o n , M. Laste Lugemise raamat. 1890.
29. W i e d e m a n n , F. J. Aus dem inneren und Äusseren
Leben der Khsten. St. - Petersburg, 1876.
30. W i l l m a n n , Fr. W. Juttud ja tegud. Tallinn, 1975.
31. А н н и н и В. Русские народные пословицы, поговорки,
загадки и детский фольклор. М., 1957.
32. А н н и н и В. Русское народное поэтическое творчест-
во. М., 1971.
33. М и т р о ф а н о в а В. Специфика русских народных
загадок и их связь с другими жанрами фольклора.-В
сб.: Русский фольклор X. М.-Л., 1966.

K E s i k i r j a l i s e d a l l i k a d

34. ENSV TA Fr. R. Kreutswaldi aim. Kirjandusmuuseumi mõistetuste koopiad.
35. L a u g a s t e , E. Rahvaluuleliikide žanritunnustest. Kõnekirj.
36. M ä r t i n s o n , M. Epiteet mõistetustes. Diplomitöö. 1967. TÜÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kaatedris.

ВИДЫ СНИЗУ, СУМКА СВЕРХУ...

А. Тазль

Р е з ю м е

Загадка — это вопрос, скрывающий разгадку. Определяющим является отношение между тем, кто загадывает то, что имеется в сознании, и отгадывающим, который своим ответом должен разгадать загаданное.

В последнее время были сделаны попытки дать определение загадки при помощи структурного анализа, причём определения, исходящие только из стилия и содержания, считались недостаточными (А. Дандэс, А. Джордж, А. Кайвола-Брегенхэй).

Картотека Литературного музея им. Фр. Р. Крейцвальда АН ЭССР содержит 745 вариантов загадок типа "Nark all, paup real" ("Виды снизу, сумка сверху"), 364 варианта загадок типа "Veēs ei uru, tulea ei põle" ("В воде не тонет, в огне не горит"). Районы распространения загадки "Виды снизу, сумка сверху" определить трудно, поскольку её широкой известности способствует то обстоятельство, что загадка неоднократно была напечатана в школьных учебниках. На это указывают многие записи, сделанные в Йыхви и в начальной школе Пагари прихода Паламузе. Поэтому в данной работе отмечаются все печатные издания, где опубликованы исследуемые типы загадки. Можно предположить, что публикации советского периода не влияют на картину распространения загадки; к тому же новых записей этого периода относительно мало.

Таким образом, анализ структуры 1100 вариантов загадок позволяет утверждать, что, хотя при простом прочтении формула кажется мало варьируемой, выделение отдельных частей и их анализ даёт множество расхождений по сравнению со статистическим средним. Например, в загадке типа "Виды снизу, сумка сверху" основной элемент I содержится в 736 текстах. Он кажется настолько закреплённым в народном сознании, что мы и не ждём большого числа версий. Всё же можно выделить 14 версий.

Структурный анализ загадки даёт возможность привести разные её редакции и версии, характерные для различных рай-

оно, а в итоге рассматривать варьирование загадки в целом. Таким образом создается картина богатой фантазии, остроумия, содержащихся в народном микрофольклоре, народного умения представлять знания об окружающем мире в образной форме. На основе подробного исследования компонентов прослеживается применение образов в загадках, взаимосвязь и зависимость между компонентами. По статистическим данным мы можем судить о том, что в своей сущности загадка состоит из отдельных элементов.

Тип "Виды снизу, сумка сверху" описательный, состоит из 19 элементов, шесть из которых - основные элементы. Нормальная формула - I II III IV U VI. Для описательной загадки характерно свободное добавление признаков или возможность их отбрасывания. Изменения происходят в структуре, но не в содержании. Тип загадки "Виды снизу, сумка сверху" объектный, тип загадки "В воде не тонет, в огне не горит" - безобъектный. Приведенные в описании признаки предмета выбраны из конкретной обстановки, знакомой загадывающему. Основные элементы направляют на разгадывание, а побочные больше скрывают ответ, чем дают разгадку. У основных составных частей также имеется определенное место по отношению к другим элементам. Связь случайных элементов с остальными неустойчива.

Если в типе "Виды снизу, сумка сверху" используется твердый композиционный прием, т.е. элемент I в большинстве случаев на первом месте, II - на втором и III - на третьем, поскольку человек описывается в любом случае с ног до головы, то в типе "В воде не тонет" имеется две закономерных формулы - I II III и II I III. Важно, чтобы компоненты I и II стояли рядом, так как огонь и вода - вечные противоположности и в сознании человека. Таким образом, это - загадки с антитезной структурой.

Предположительными архитипами можно считать следующие варианты загадок: "Hark all, paun peal, pauna peal rist, rist peal nupp, nupu peal mets, metsas sead." (Inimene.) "Виды снизу, сумка сверху, на сумке крест, на кресте набалдашник, на набалдашнике лес, в лесу свиньи" (Человек) и "Veel ei upi, tules ei põle, mullas ei mädane." (Nimi.) "В воде не тонет, в огне не горит, в земле не гниёт" (Имя). Остальные варианты колеблются в пределах архитипа.

У загадок варьируются и разгадки, из числа которых воз-

можно отобразить неправильные. В типе "Вилы снизу, сумка сверху" возможны две разгадки. Разгадка зависит от элементов. Статистически предпочитаемым является вариант разгадки - *inimene* (человек). Когда добавляются элементы VIII-XV, т.е. вводится действие, правильна комплексная разгадка *inimene, kes saab read* (человек, который расчешывает голову).

Решения загадки типа "В воде не тонет" варьируются в основном в Южной Эстонии. Так как здесь загадка без объекта и основой в ней является что-то нематериальное, то и ответ мы должны искать в нематериальной области; правильный ответ - никакого человека. Для подчёркивания абстрактности в загадке ставятся в один ряд вода и огонь, к ним добавляются земля и даже смерть. Чем точнее, характернее и образнее описание загадки, тем меньше колебаний при её разгадке. Рассматриваемый тип загадки основывается на параллелизме мышления. Все элементы подчёркивают нематериальность явления, причём каждый последующий элемент усиливает и подчёркивает предыдущие.

В загадках типа "Вилы снизу, сумка сверху" различаются свойственные Южной и Северо-восточной Эстонии составные части XV, XVI, XVII и XVIII.

В случае "В воде не тонет, в огне не горит" таких компонентов, свойственных отдельным территориям, нет.

Тип "Вилы снизу, сумка сверху" метафоричный, "В воде не тонет, в огне не горит" - перифразный. Следовательно, чем больше противопоставление между двумя частями загадки (вопрос - ответ), тем эффективней метафора. В загадках метафоры более конвенциональны, чем, например, в песнях. Образность - основа любого языка, но повседневный язык заметно сглаживает её. В загадках посредством поэтического языка образные картины располагаются в стилистические ряды, содержащие разгадку, так что каждая картина даёт ответ на загадку (в типе "В воде не тонет") или же отдельная картина не приводит нас полностью к разгадке, но намекает на какую-либо часть её (в типе "Вилы снизу, сумка сверху").

Если в типе "Вилы снизу, сумка сверху" мы часто находим эпитеты (элемент VIII) или даже персонафикацию (элемент XI), то в типе "В воде не тонет" эпитеты используются редко. Следовательно, в загадке у эпитета определённая функция, существенно отличающаяся от функции его в песне. Каждый эпитет добавляет твёрдый образный признак.

Бессмысленного нагромождения эпитетов в загадках мы не встречаем. Если эпитеты и применяются, то только для начальной рифмы.

Основные элементы сохраняет и содержащийся в них определенный ритм, которого не придерживаются строго в случайных элементах.

В типе "Виды енжэу, сумка сверху" элементы I, II состоят из длинных и ударных слогов, ударные и безударные слоги чередуются в элементах III, IV, V и VI.

Три загадки "В воде не тонет" также со строгим ритмом. Здесь чередуются хорей и дактиль. Если имеем дело с вариантом "В воде не тонет", то ритм всё же состоит из хорей и дактиля, добавляется конечная рифма.

Основные элементы, которые имеет одинаковую формальную структуру, старается сохранить и одинаковое образное единство. Это и придаёт загадке целостность и ритм.

Значения в загадке выбраны создателем из знакомого конкретного мира. Насколько остроумно они связываются между собой, зависит от способа изложения загадки.

Остаётся неразрешимой творческая сторона широкого варьирования: чем обусловлено большое варьирование некоторых элементов (например, VIII в типе "Виды снизу, сумка сверху"), рядом с которыми остальные мало варьируемы. Но ответ на этот вопрос не является задачей данной статьи.

Чем же обусловлена популярность рассмотренных типов загадок? Бессодержательные формулировки недолговечны, как нет жизнеспособности у хорошей мысли в плохом изложении. Причина, конечно, в содержании загадок, т.е. в самом человеке. Умелая связь слов, отбор образов, меткость выражений и, в последнюю очередь, построение загадок закрепили их в устной традиции.

В данной работе исследована структура только одной группы загадок (человек и его имя). Естественно, что для более широкого и обстоятельного обобщения необходимо продолжение анализа структуры загадок.